A cirilbetüs címek és a szövegben előforduló nyelvi adatok átírása az MNOSz 3394-51 szerint.

B.V.GORNUNG, V.D.LEVIN, V.N.SZIDOROV:

A nyelvcsaládok kialakulásának és fejlődésének kérdése.[x]

04129

A nyelvcsaládok kialakulása és keletkezése kérdésének tudományos jelentőségét I.V.SZTALIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c. zseniális munkájában hangsulyozza.

"N.J.MARR, - mondja I.V.SZTÁLIN, - minden olyan kisérletet, amely a nyelvcsoportok /családok/ tanulmányozására irányul, nagy hangon az "ősnyelvi" elmélet megnyilvánulásának minősít. Pedig tagadhatatlan, hogy az olyan nemzetek nyelvi rokonsága, mint a szláv nemzetek, nem kétséges, s hogy e nemzetek nyelvi rokonságának tanulmányozása a nyelvtudománynak nagy hasznára lehetne a nyelvfejlődés törvényeinek tanulmányozása terén."[1]

Még ENGELS irta az Anti-Dühringben: "az anyanyelv anyaga és formája" azonban csupán akkor érthető, ha létrejöttét és fokozatos fejlődését követjük, ez pedig nem lehetséges először az anyanyelv elhalt formáinak, másodszor az élő és holt rokonnyelveknek figyelembevétele nélkül."[2] ENGELS sokra értékelte a nyugateurópai tudósok munkásságát, akik "a legutóbbi 60 év alatt az oly erőteljesen és gyümölcsözően kifejlődött történeti nyelvtudományt" megteremtették, és "Az ősgermánok történetéhez" c. munkájának egyik részét alkotó "A frank dialektus" c. müvében pompásan alkalmazta az általa kidolgozott tételt. Ebben a tanulmányban abból indul ki, hogy nemcsak a germán nyelvek, hanem minden indoeurópai nyelv eredete egységes, s ezek ősi hordozóit "nagy törzsi csoportoknak", olyan népek csoportjának tartja, "melyeknek nyelvei a köztük legrégibb nyelv, a szanszkrit köré csoportosulnak."[4] ENGELS minden további kutatása abból indul ki, hogy elismeri a germán nyelveknek mint az indoeuróeurópai nyelvek egyik csoportjának közös eredetét. ENGELS mindig szem előtt tartja a nyelvrokonságot és a germán törzseknek az antik szerzőktől származó osztályozásai közül az id.PLINIUSót tartja legmegbiz-

---

[x] A Szovjetunió Tud.Akadémiája Nyelvi és Irodalmi Osztályának és Történettudományi és Filozófiai Osztályának az etnogenetikai kutatások módszertanával foglalkozó egyesitett ülésszakán 1951. október 30.-án elhangzott előadás.

hatóbbnak azért, mert "jobban megfelel a későbbi tényeknek és a nyelv ránk maradt maradványainak."[5] "Plinius osztályozása - mondja ENGELS - meglepően pontosan megegyezik az ismert germán nyelvjárások később megállapitott tényleges csoportosulásával."[6] A törzsek közötti rokoni kapcsolatok nyelvészeti értelmezését ENGELS következetesen végigviszi egész a legapróbb részletkérdésekig. Igy pl. hogy alátámassza Pliniushoz füzött egyetlen kiigazitó megjegyzését - a cheruskoknak a szász törzsek csoportjába való sorolása kérdésében /t.i. ő az ingevonok közé, s nem a hermionok közé sorolja őket mint Plinius/,- ENGELS rámutat arra, hogy "éppen a cheruskok ősi földjén őrződött meg legtisztábban a régi szász a a többes szám genitivus végződésében és a himnemü főnevek gyenge ragozásában, a Westfáliában uralkodó o-val szemben."[7]

A frank nyelvjárásokat vizsgálva ENGELS sokban eltért a korabeli germanisták nézeteitől és birálta őket. Konkrét végkövetkeztetéseinek ezt a különbözőségét N.J.Marr követői ugy próbálták magyarázni, hogy Engels gyökerében ellentmondott az összehasonlitó-történeti módszer alapelveinek, s állitólag tagadta azokat. Ez a marristák által kiagyalt hamis legenda még 1950-ben, a Pravdában lefolyt nyelvészeti vita során is felvetődött. N.Sz.CSEMODANOV professzor például azt irta vitacikkében, hogy Engels "A frank dialektus" c. művében "határozottan szembeszáll a német nyelvjárások hagyományos osztályozásával, amely az összehasonlitó-történeti módszer és a nyelvfejlődés komparativista sémája alapján épül fel."[8]

Engels nézeteinek ez az elferditése teljességgel türhetetlen, mintahogy türhetetlen az is, hogy lebecsüljük azokat a különbségeket, amelyek Engelsnek valóban történeti szempontu nyelvvizsgálata és a polgári komparativisták tulnyomó többségének a nyelvi jelenségekre vonatkozó sematikus elvont felfogása között fennállnak. Még ott is, ahol néhányuk össze igyekszik kapcsolni a nyelv történetét a nép történetével, ez utóbbit idealista nézőpontból szemléli, és nem képes e két folyamatnak tudományos történeti elemzését nyujtani. Engels munkái példaképül szolgálnak nekünk arra, hogy hogyan kell alkalmazni a rokon nyelvekre és egy-egy nyelv nyelvjárásaira az összehasonlitó-történeti kutatás e l j á r á s a i t a marxista történeti m ó d s z e r alapján.

Mindent összevéve, az összehasonlitó-történeti nyelvtudomány sok értékes tényt gyüjtött össze, számos termékeny elvet és tételt állitott fel és fejlesztett tovább, amelyeket a szovjet nyelvtudománynak kritikailag felül kell vizsgálnia.

A XIX.századi összehasonlitó nyelvészetnek egyik legfőbb tévedése az a leegyszerüsitett sematikus elképzelés volt, hogy az alapnyelvek egyenesvonaluan bomlottak fel külön-külön részekre. Ezt sematikusan az ugynevezett "családfa" képében ábrázolták /SCHLEICHER, LOTTNER, FINCK és mások sémái; lásd még A.A.SAHMATOV fejtegetéseit "Bevezetés az orosz nyelv történetének tanfolyamába" c. munkájában/. Sok esetben az efféle sémák szerzői ugy képzelték el az "ősnyelv felbomlását", mint egyszeri aktust, s ezt grafikusan ugy ábrázolták, hogy egy közös "fatörzsből" egész nyalábnyi "ág" hajtott ki. Más esetekben a séma végetnem-

érő bifurkációt mutatott. Azt, hogy a nyelvfejlődés igen bonyolult folyamat, a XIX. sz. összehasonlitó nyelvtudománya nem vette tekintetbe, mivel a nyelv történetét többnyire a népnek, a nyelv alkotójának és hordozójának történetétől elszakitva tanulmányozta. A leegyszerüsitett sémáktól való fokozatos elfordulás csak a XIX. sz. végén vált lehetségessé a történeti dialektológiának mint külön nyelvészeti tudományágnak kifejlődésével kapcsolatban. Eredményeinek hatása azonban rendkivül lassan mutatkozott meg a történelemelőtti korszakok nyelvi folyamatainak /a nyelvcsaládok s ezeken belül a nyelvcsoportok - az u.n. "kiágazások" - kialakulásának/ megértésében. Ezzel kapcsolatosan igen jellemző a századfordulóra A.A.Sahmatov történeti-nyelvészeti elmélete. SAHMATOV, aki szilárdan azon az alapon állt, hogy az orosz nyelv történetét az orosz nép történetével szoros kapcsolatban kell vizsgálni, s e cél érdekében az orosz őstörténet több kérdését önállóan kidolgozta, már a 90-es évektől kezdve, - s a maga idején komoly megalapozottsággal - ugy rajzolja meg a keleti szláv törzsek és nyelvjárások kialakulásának képét, hogy az bizony nagyon nem hasonlitott a "családfa" sémára. De ugyanakkor az egész indoeurópai nyelvcsalád felbomlásának, sőt a közös szláv alapnyelv felbomlásának folyamatát fejtegetve is Sahmatov élete végéig tisztán schleicheri állásponton marad.

SCHLEICHER egyoldalu nézeteivel szemben az első tiltakozást a XIX. sz. 80-as évei hozták meg Joh.SCHMIDT u.n. "hullámelméletével". Ezt az elméletet néhány, az "uj nyelvelmélethez" közelálló etnográfus és régész /Sz.P.TOLSZTOV, M.I.ARTAMONOV/ igen elferditve magyarázta és alkalmazta. A valóságban Joh.SCHMIDT sohasem tagadta a rokon nyelvek egy közös forrásból való eredetét, sem a nyelvcsaládok zártságát, soha semilyen jelentőséget nem tulajdonitott a nyelvkeveredésnek /sőt a nyelvjárásinak sem abban az értelemben, mint pl. SCHUCHARDT/. Joh.SCHMIDT ellentmondásai a Schleichertől kiinduló uralkodó nézetekkel szemben csupán azon uj nyelvi képződmények elterjedési folyamatainak értelmezését érintették, melyek a nyelvcsaládokon belül a nyelvcsoportok elkülönülésére vezettek. Még nem honositotta meg az "izoglosszák" fogalmát, de lényegében már alkalmazta őket, mikor megpróbálta megokolni azon uj nyelvi képződmények egymást keresztező vonalainak tarka képét, melyek az indoeurópai nyelvcsalád mindenegyes "ágát" hol ezzel, hol amazzal az ággal egyesitették. R.F.BRANDT sikerrel alkalmazta az ő elveit a szláv nyelvek osztályozásánál.

A "hullámelmélet" komoly csapást mért a hivatalosan szentesitett "családfa"-sémákra. De tiszta formájában ez az elmélet sem bizonyult használhatónak, mivel éppugy a sematizálás ellenkező végletébe esett. Joh.SCHMIDT egyáltalán nem vette figyelembe, hogy az alapnyelv hordozóinak letelepedése nem lehetett egy teljesen zavartalan, az eredeti "őshaza" területén tul minden oldalon csak a sugarak irányában végbemenő területi expanzió folyamata. SCHMIDT szerint kiderült, hogy mindazok az uj képződmények, amelyek az indoeurópai nyelvcsaládon belül meghatározzák a nyelvcsoportok közötti gyökeres különbségeket, az u.n. "őshaza" területén keletkeztek, az ősnyelv nyelvjárás-csoportjainak elhelyezkedése pedig az ősnyelv felbomlása korában /ezt Joh.SCHMIDT egyszeri aktusként fogta fel/ csaknem fényképmáso-

lata volt az egyes nyelvcsoportok mai területi elhelyezkedésének. Ezenkivül Joh.Schmidt kevésben tért el az "ősnyelv" jellegére vonatkozó korabeli nézetektől is. Azt hitte, hogy az "ősnyelv" a maga állitólag egyszerre meginduló felbomlásának pillanatáig ugy fejlődött, mint egy teljesen egységes egész, s ezen belül nem voltak olyan nyelvjárások, amelyek azonosithatók lehettek volna a később kiváló csoportokkal /"ágakkal"/. Végül Joh.SCHMIDT egyáltalán nem tartotta lehetségesnek, hogy az alapnyelvet egyik vagy másik nyelvjárási formájában átvehette egy másnyelvü, akár az u.n. "őshaza" területével szomszédos lakosság és ugyanigy nem számolt más /nemindoeurópai/ strukturáju legyőzött nyelvek "szubsztrátumának" hatásával.

Joh.SCHMIDT "hullámelmélete" csak számos lényegbevágo módositással kerülhetett be az összehasonlitó-történeti nyelvtudomány fejlődésébe, eredeti alakjában pedig most már csak egy tudománytörténeti tény. Sok nyelvész hajtott végre rajta változtatásokat /LESKIEN, SAHMATOV, ROZWADOWSKI és mások/, s ezek szerint nemcsak azzal kell számolni, hogy az eredeti nyelvközösség területén kivül, hanem azzal is, hogy e területen belül szintén voltak különböző irányu vándorlások, amelyek megbontották az ősi kötelékeket. Már SCHMIDT kortársa, ASCOLI olasz nyelvész felvetette"a szubsztrátum-elméletet"; ez azt tüzte ki feladatául, hogy feltárja azoknak a hatásoknak a nyomait, melyek egy-egy idegen nyelvet átvett nép eredeti nyelvrendszeréből maradtak fenn. MEILLET "Les dialectes indoeuropéens" c. könyvével /1908/ veszi kezdetét az "alapnyelv" nyelvjárási felaprózódásával kapcsolatos kérdés kidolgozása, noha egyes tudósok véleménye e nyelvjárások eredeti csoportjait illetően mindezideig még gyakran ellentmond egymásnak /vö. PEDERSEN, PISANI, BONFANTE és mások felfogását/. De a külföldi nyelvtudományban mindezeket a kérdéseket csaknem kizárólag az indoeurópai nyelvek adatai alapján dolgozták ki.

A többi nyelvcsalád kialakulásával és fejlődésével kapcsolatos genetikai kérdések kidolgozásában Nyugaton még most is a XIX. sz. felfogását tükröző hagyományos sémák uralkodnak. Csak a szovjet nyelvtudományban találkozunk az első olyan kisérletekkel, amelyek a többi nyelvcsaládon belüli genetikus kapcsolatokat is teljes összetettségükben és sokféleségükben próbálják elemezni. Meg kell itt emlitenünk D.V.BUBRIH munkáit a finnugor és szamojéd nyelvek köréből s részben G.M.VASZILIEVICS munkáit a mandzsu-tunguz nyelvek köréből. D.V.BUBRIH sikeresen kibontakozó kutatásait élete utolsó éveiben nagyon összezavarta az, hogy többször próbált kompromisszumot kötni az u.n. "uj nyelvelmélettel" /"kontaktus-elmélet"/.

D.V.BUBRIH /megh.1949-ben/ nem hagyta ránk nyomtatásban elméletének kifejtését, de ezt a "nyelvtudományban uralkodó arakcsejevi rendszer" körülményei között nem is tehette meg, mivel e rendszer képviselői azzal vádolták, hogy elméletét szándékosan a saját, lényegében "indoeurópai" nézeteinek kendőzésére "agyalta ki". Ez a vád teljesen alaptalan. Valójában D.V.Bubrih, a finnugor nyelveknek összehasonlitó-történeti síkon legkiválóbb kutatója, élete utolsó éveiben, amikor az u.n. "uj nyelvelmélet" hatása alá került, őszinte meggyőződésből lett ellen-

sége annak a tételnek, hogy a rokon nyelvek egy forrásból erednek. Ebben nagyot tévedett. A rokon nyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozását azonban továbbra is fontosnak tartotta, mivel - tévesen - azt hitte, hogy az azok nyelvtani rendszerében és szókincsében lévő egyezések kölcsönhatás /"kontaktus"/ következtében fejlődtek ki. Lényegében teljesen elfogadta a "nyelvkereszteződés" marrista elvét, de mivel lelkiismeretes és tudós kutató volt, nem tudta oly könnyedén alkalmazni azt, mint Marr hivei. Más szóval, ő ott vizsgálta a nyelvek struktúrájának hasonlóságát, ahol az valóban megvolt /a rokon nyelvekben/, de történelemellenesen magyarázta azt. "Elmélete" ezért zavaros és ellentmondásos. Megitélhetjük ezt abból a rövid összefoglalásból is, amelyben elméletét a finnugor nyelvekre alkalmazta /Szovetszkoe finnougrovedenie, Leningrad, I. kötet, 24-32.l./.

A Nyelv- és Gondolkodás Intézetének Tudományos Tanácsa ülésén 1949. okt. 15-én elhangzott felszólalásában BUBRIH ezeket mondta: "...Megvizsgálhatjuk, hogy mire lyukadunk ki, ha összehasonlitjuk a nyelvek történetét. Ősnyelvre nem, hanem konkrét társadalmi-gazdasági viszonyok mozgásától függő egyezésekre és különbségekre bukkanunk. De hogyan lehetnek egyezések és eltérések a finn és a chanti között, mikor több ezer kilométer és jelenlegi életkörülményeik egyaránt elválasztják őket egymástól? Valamikor megvoltak a feltételei annak, hogy e nyelvek elődei egységesüljenek /közös voltuk ezzel magyarázható/, de az egyesülés folyamata már megszakadt, most divergálnak egymástól, ellenben egy uj partnerrel konvergálnak. A chanti az orosz nyelvvel kezd egységesülni." "Mi a kontaktuson alapuló fejlődés? Közös és elkülönült, dialektikus fejlődés... Ilyen eset van, és ezt semmiképpen sem szabad megkerülni, mivel egyszerü keveredéssel a dolgot sehogy sem lehet megmagyarázni, s ráadásul nem is látunk csak egy keveredést. Mi kölcsönhatásban történő fejlődést, kontaktuson alapuló fejlődést látunk."[11] D.V.BUBRIH tehát a nyelvet felépitmény-jelenségnek tartotta, összekeverte a nyelvet a kulturával és elfogadta a nyelvkereszteződésről szóló "tanitást", amely szerint néhány nyelv kölcsönös egymásrahatásából állitólag uj minőségü nyelvek jöhetnek létre. MARR tanitásának közvetlen követőitől D.V.BUBRIH abban különbözik, hogy állandóan a tények lelkiismeretes kutatására törekedett.

Számba véve a rokon nyelvek genetikus kapcsolatainak problémájára vonatkozó tudományos felfogások fentebb tárgyalt fejlődését a burzsoá nyelvtudományban, ki kell jelölnünk mindazokat a tételeket, amelyek a szovjet nyelvtudományban a probléma további kidolgozásának alapjául szolgálhatnak a nyelvrokonság vizsgálatának sikján a nyelvfejlődés belső törvényeinek megismerése céljából; gondolunk itt elsősorban a Szovjetunió népeinek nyelveire, amelyek között egyes nyelvcsaládok /finnugor-szamojéd, török, mongol, mandzsu-tunguz, ibéro-kaukázusi/ teljesen vagy majdnem teljesen képviselve vannak. E problémák kidolgozása terén az indoeurópai nyelvek anyagán szerzett tapasztalatokat hasznosan használhatják fel a turkológusok, finnugor nyelvészek, kaukazológusok, stb. is, ha nem mechanikusan veszik át őket, hanem állandóan szem előtt tartják, hogy apriorisztikus sémáknak itt semmi helyük, és hogy minden elméletnek abból a szoros kapcsolatból kell kiindulnia, mely az illető nyelvek és azok alkotói, hordozói, a népek története között áll fenn.

Mivel elvileg képtelenség, hogy egymástól elszigetelten és függetlenül egész sor anyagilag egyező gyök és formáns keletkezzék, a rokon nyelvek családjainak /csoportjainak/ létezése szükségképen arra a feltevésre vezet, hogy a multban létezett egy közös nyelv, amelyből a rokon nyelvek bonyolult és változatos utakon kifejlődtek. A rokon nyelvek mindegyike genetikailag egy és ugyanazon forrásra megy vissza. Ez a forrás csakis egy valóban reális és egységes nyelv lehetett,amely egységes volt annyira, amennyire egy irásbeliség nélküli, nyelvjárásokra és tájszólásokra szétesö nyelv egységes lehet. Ezt az egységes közös nyelvet jelöljük az "alapnyelv" müszóval. Mint minden reális nyelvnek, ennek is volt saját szókészlete, alapszókincse, nyelvtani rendszere és hangrendszere, és saját fejlödésének belső törvényei szerint fejlödött. Az alapnyelv nyelvjárásaiban kellett lenniök szókészleti, nyelvtani és hangtani különbségeknek, de a nyelvjárásoknak mint a "nyelv kiágazásainak" különbségei nem bontották meg az alapnyelv egységét, amely e nyelvjárásokkal szemben az egész nép számára közös nyelvet képviselte.

Az alapnyelvek hordozói lehettek egyes törzsek, lehettek rokon törzsek szövetségei, vagy néhány esetben azzá lehetett egy már kialakult nép is. "A történelem azt tanitja, - mondja I.V.SZTÁLIN, - hogy ezeknek a törzseknek és népeknek nyelvei nem osztálynyelvek, hanem az egész nép által használt, a törzsek és népek számára közös és érthető nyelvek voltak.

Persze voltak emellett dialektusok, helyi tájszólások, de ezeknek fölébe emelkedett és ezeket magának alárendelte a törzs vagy a nép egységes és közös nyelve."[12] I.V.SZTÁLIN itt a rabszolgakor és a középkor birodalmainak törzseiről és népeiről beszél, de mivel az alapnyelvek hordozói is csak törzsek vagy népek lehettek, semmi okunk sincs feltenni, hogy az alapnyelvek fejlödése valamiféle más törvényszerüségnek lett volna alávetve. "... A mai nyelv elemei még az őskorban, a rabszolgaság előtt jöttek létre."[13]

Az esetek tulnyomó többségében az alapnyelvek létezése, valamint a rokon nyelvek családjainak az alapnyelvekből történő kifejlődése is a távoli multban vagy legalábbis olyan korban játszódott le, amelyből nem maradtak ránk, vagy amelyben általában nem voltak irott emlékek. Ezért csak kivételes esetekben történik meg, hogy egy-egy nagyobb család részét alkotó rokon nyelvcsoportok alapnyelvei irott források nyomán viszonylag ismertek előttünk. Ilyen irásbelileg bizonyitható alapnyelv példájául szolgálhat a közös keleti szláv /óorosz/ nyelv /obscsevosztocsnoszlavjanszkij jazük/. Ez irott emlékekből legalább a XI. századtól kezdve ismeretes. Ennek a kb. a XIII.-XIV. századtól kezdve fokozatosan elkülönülő keleti szláv nyelvnek nyelvjárási-csoportjai jelentik a mai keleti szláv nyelveknek, az orosz, ukrán és belorusz nyelvnek kezdetét. Mindez, mondhatni, a történelem szeme láttára megy végbe.

Részben az indoeurópai nyelvcsalád román csoportjának alapnyelve is ismeretes előttünk, mégpedig az u.n. "vulgaris latin" feliratokból. Ebből a "preromán" /obscseromanszkij/ nyelvből, amely a római hóditás következtében a Római Birodalom nyugati

felének és Nyugat-Európa némelyik más területének nyelve lett /ahol magába olvasztotta a helyi nyelveket/, fejlődtek ki a mai román nyelvek is.[14]

Tény azonban, hogy az esetek nagy többségében az alapnyelv teljesen ismeretlen előttünk és csak hipotetikusan rekonstruálható, az összehasonlító-történeti módszer segitségével.

Az összehasonlító-történeti módszer "komoly hiányai" következtében, amelyekre I.V.SZTÁLIN mutatott rá, az alapnyelv rekonstruálása e módszer segitségével távolról sem mindig és nem egyformán bizonyul lehetségesnek. Az alapnyelvnek vagy egyes elemeinek rekonstruálása sok esetben többé vagy kevésbbé viszonylagos, emellett az efféle rekonstruálás gyakorlati lehetőségei igen különbözők az egyes nyelvcsaládokat /csoportokat/ illetően.

Röviden összefoglalva, minél régebbi időpontra tehető az alapnyelv létezése, minél nagyobb időköz választja el az alapnyelvet a belőle származó nyelvek irásbeliségének megjelenésétől, minél kevesebb egymással összehasonlitható rokon nyelve van és minél jobban eltávolodtak ezek ősi állapotuktól, annál hipotetikusabbak az alapnyelv helyreállitását célzó elméletek, tehát annál viszonylagosabbak a rekonstruálás eredményei is. E tekintetben lényegesen különbözők az alapnyelvek, pl. a közös indoeurópai vagy a közös szláv alapnyelv helyreállitásának gyakorlati lehetőségei. Amig az előbbi rekonstruálása erősen problematikus, addig az utóbbié sokkal megbizhatóbbnak és meggyőzőbbnek látszik. Ez érthető is. A szláv nyelvek, mivel viszonylag nem olyan régen váltak ki a közös alapnyelvből, sok közös elemet megőriztek rendszerükben, s igy több lehetőséget nyujtanak az összehasonlitó-történeti módszer alkalmazására.

Ezenkivül igen kedvező körülmény a közös szláv nyelv rekonstruálása szempontjából az, hogy a szlávoknál igen korán kifejlődik az irásbeliség, és ezt csak jelentéktelen időköz választja el attól az időtől, amikor az egyes szláv nyelvek megkezdték külön életüket. Az irott őszláv nyelv, amely a IX. században keletkezett és a X. és XI. sz. emlékeiből ismeretes előttünk, a benne tükröződő alapszókincs, nyelvtani rendszer és hangrendszer alapján itélve nem egyéb, mint azon szláv nyelvjárások egyikének irodalmi kimüvelése, amelyek időbelileg igen közel álltak a közös szláv alapnyelv felbomlásának kezdetéhez.

Azt tehát, hogy az alapnyelv egyik vagy másik jellemvonásának rekonstruálása mennyiben megbizható, az összehasonlitó-történeti módszer fogyatékosságai és a rendelkezésünkre álló nyelvi anyag határozzák meg. Ezért az alapnyelvek rekonstruálásának viszonylagossága egyáltalán nem szól azok történelmi realitása ellen.

N.J.MARR és valamennyi követője tagadta a nyelvek rokonságát és az alapnyelv reális voltát /amelyből a rokon nyelvek családjai és csoportjai kifejlődtek/, s tették ezt annak a be nem bizonyitott állitásnak az alapján, hogy a nemzetek nyelvi rokonsá-

gának elismerése mintegy szükségképpen vezet etnikai, sőt faji egységük elismeréséhez. Tudományos működése elején maga N.J.MARR valóban azonositotta a nyelvet és a fajt. Később, felismerve az efféle azonositás téves voltát, tévedését általában az összehasonlító-történeti nyelvtudomány rovására irta, noha ez még a mult század közepén világosan megfogalmazta azt a tételét, hogy a nyelv és faj között nem feltétlenül van összefüggés. Ezt a tételt még a burzsoá nyelvészek is általánosan elfogadták és csak egyes tudománytól elrugaszkodott elmék merték - teljesen tudománytalan céljaik érdekében - az ellenkezőjét állitani.

N.J.MARR az "uj nyelvelmélet" többi képviselőjével egyetemben az egész összehasonlító-történeti nyelvtudomány számlájára irta az alapnyelvnek és a nyelvek rokonságának olyan értelmezését, amely attól a maga egészében teljességgel távol állott, a rokonságnak effajta értelmezését megvetően "ősnyelvi elméletnek" nyilvánitotta, fajelméleteskedéssel vádolta az összehasonlító nyelvészeket és minden olyan kisérletet, amely a nyelvcsoportok /családok/ tanulmányozására irányult, nagy hangon az "ősnyelvi" elmélet megnyilatkozásának minősitett, noha ennek az általuk kieszelt, de az összehasonlító-történeti nyelvtudományra fogott "ősnyelvi" elméletnek semmi köze a dologhoz.

Az alapnyelv, mint már mondottuk, valóságos nyelv, amelynek saját alapszókincse és szótári szókészlete, saját nyelvtani rendszere és hangrendszere van. Fejlődését ugyanazoknak az okoknak és tényezőknek működése szabta meg, mint bármely más nyelvét. "Saját fejlődésének belső törvényei szerint" fejlődött s fejlődését egyuttal annak a népnek története is meghatározta, amely az illető alapnyelvet használta. Mint már mondottuk, az alapnyelv össznépi, a törzs vagy nép számára közös nyelv volt és az azon belül létező nyelvjárások és tájnyelvek fejlődése a törzs vagy nép egységes és közös nyelvének volt alárendelve.

A dialektusok, helyi nyelvjárások kialakulását a hordozóik által átélt történelmi események és folyamatok határozzák meg. Általánosságban a nyelvjárások kialakulása, valamint egyesülésük, összeolvadásuk azoknak a más-más okok által előidézett folyamatoknak a következménye, amelyek egy bizonyos terület lakosságának szétválásával, vagy forditva, egyesülésével járnak. Más szóval, egy nyelv egysége és nyelvjárási széttagoltsága egy bizonyos nyelvterület ilyen vagy amolyan nyelvü lakosságának egységétől és elkülönültségétől függ. Érthető, hogy a lakosság egyesülésének és elszigetelődésének folyamatai nem egyformán zajlottak le a társadalmi fejlődés különböző szakaszain, mivel mindig azoktól a konkrét viszonyoktól függtek, amelyek között ez a fejlődés végbement.

A mai nyelvcsaládok és nyelvcsoportok tulnyomó többségénél az alapnyelv létezése a társadalmi fejlődés korai /az osztálytársadalmat megelőző/ szakaszára esik. Ezért az alapnyelv fejlődését azok a társadalmi folyamatok határozták meg, amelyek a társadalmi fejlődésnek éppen e szakaszait jellemezték.

Mint ismeretes, az ősközösségi rendet a törzseknek és törzsi nyelveknek ill. nyelvjárásoknak uj törzsekre és uj nyelvekre, ill. nyelvjárásokra való széttagolódása jellemzi; végbemegy, ahogy ENGELS mondja, "az uj törzsek és uj nyelvjárások keletkezése bomlás utján." Az ilyen módon kialakult törzseket ENGELS rokon vagy vérrokon törzseknek, nyelvjárásaikat pedig szintén egy nyelv rokon nyelvjárásainak nevezi. "Az osztódásra irányuló állandó tendencia, - irta K.MARX, - a nemzetségi szervezet elemeiben gyökerezik; ezt a tendenciát fokozta a nyelvi különbségek kialakulására irányuló tendencia, amely elkerülhetetlen azok /t.i. a vad és barbár törzsek/ társadalmi helyzete és az általuk elfoglalt terület kiterjedtsége mellett. Noha a beszélt nyelv szókészletét tekintve igen szilárd és még szilárdabb nyelvtani formáiban, mégsem maradhat változatlan. A helyi - térbeli - széttagolódás idővel nyelvi különbségek megjelenéséhez vezetett."[15]

Igy tehát a törzsek növekedésével és területi szétszóródásával párhuzamosan bekövetkező törzsi tagolódás arra vezetett, hogy az alapnyelven belül törzsi nyelvjárások alakultak ki, amelyek azonban nem voltak önálló nyelvek, mivel nem veszitették el azt az adottságukat, hogy a rokon törzsek közös nyelvének többi nyelvjárásaival közös nyelvi folyamatokon menjenek át. A lakosság gyér száma és a közlekedési eszközök fejletlensége miatt a lakosság érintkezése nagy területeken igen nehéz volt. Ilyenformán az alapnyelv egysége csak akkor maradhatott fenn, ha viszonylag szük és kompakt területet foglalt el. Helyi nyelvjárásai csak ebben az esetben mehetnek át a nyelv egységének fennmaradását biztositó közös nyelvi folyamatokon. A nagyobb területekre kiterjedő további szétszóródás vagy másnyelvü lakosság beékelődése folytán megszünt a lehetősége a közös folyamatoknak, és a nyelvjárások vagy nyelvjáráscsoportok külön nyelvekké váltak. Ezt csak az illető nyelvjárásokat beszélő törzsek és népek konkrét történelmi életviszonyai határozták meg.

Az alapnyelv nyelvjárásainak vagy nyelvjáráscsoportjainak ilyen elkülönülése csak az alapnyelvet beszélő lakosság egyes részei, csoportjai elkülönülésének, elszigetelődésének lehetett következménye. De a lakosság egyes csoportjainak elkülönülése esetleg nem is esett össze teljesen az alapnyelv nyelvjárásainak határaival. Igy pl. a Balkán-félsziget benépesülése a szláv törzsek egy részével a VI.-VII. században a szlávság egy részének a többi szláv nyelvcsoportoktól való elkülönülésére és a déli szláv nyelvek és a többi szláv nyelv közötti világosabb nyelvi határok megjelenésére vezetett; amikor a X. sz. elején a Duna völgyében megjelentek a magyarok és beékelődtek a nyugati és déli szlávok közé, ez elősegitette a folyamat elmélyülését. Ez azonban nem jelenti, hogy a szlávságnak a Balkánfélszigetre nyomult része már ezt megelőzően a közös szláv alapnyelv külön nyelvjárásának hordozója volt. A benyomuló szláv törzsek közt egyszerre több nyelvjárás hordozói is lehettek, s lehetséges, hogy e nyelvjárások hordozóinak más részei nem vettek részt az invázióban. Erre mutat néhány olyan vonás is, amely a cseh-szlovák nyelvcsoportot a délszláv nyelvekhez ko-

zeliti. Britanniának az angolok, szászok és jütök germán törzsei által történt meghóditása az i.u. V. században azt eredményezte, hogy miután e nyugati germán törzsek nyelvjárásai elszakadtak a kontinensen maradt nyugati germán nyelvektől és nyelvjárásoktól, egyetlen nyelvvé olvadtak össze, s ez a nyelv a továbbiak során önállóan fejlődött. Ugyanigy vagy hasonlóképen folyt le az alapnyelv felbomlásának folyamata a korábbi korszakokban is. Igy kellett lezajlania a közös indo-iráni nyelvet alkotó nyelvjárás-csoport kiválásának az indoeurópai alapnyelvből, és későbbi kettészakadásának óiránira és ó-indre annak következtében, hogy e nyelv hordozói nagy területekre szóródtak szét. Az Aveszta és a Védák régebbi része olyan tényeket szolgáltat, amelyek arról tanuskodnak, hogy a közös indoiráni alapnyelv e két különvált része egymáshoz igen közelálló.

A differenciáció mellett azonban /ez a nyelvek és nyelvjárások fejlődési utjának uralkodó tipusa/, integrációs folyamatokkal is számolnunk kell; természetesen ezek a folyamatok korántsem a másrendszerü és más-más forrásokból eredő nyelveknek marri értelemben vett "kereszteződése" formájában, hanem szerkezetileg még egymáshoz igen közelálló rokon nyelvjárások közeledésének, sőt összeolvadásának formájában mentek végbe. Az integrációs folyamatok állandóan váltakoztak a differenciációs folyamatokkal. Ez utóbbiaknak mindig az uj alakulatok létrejöttében volt döntő szerepük, amazok viszont az uj alakulatok elterjedésében játszottak közre.

Az alapnyelv nyelvjárás-csoportjainak elkülönülése együtt járt azzal, hogy e csoportokon belül megszilárdultak a kapcsolatok, hogy az egész elszigetelődött területen közös nyelvi folyamatok fejlődtek ki, továbbá, hogy olyan uj nyelvi sajátságok halmozódtak fel, amelyek az egész elkülönült nyelvjárás-csoportot megkülönböztették az ugyanazon nyelvekhez tartozó többi nyelvjárástól, végül, hogy az illető csoporton belül a régi nyelvjárási különbségek elmosódtak.

A rokon törzsek - gyakran igen gyenge és rövidéletü - szövetségeinek létrejötte és felbomlása nagyon fontos tényező volt ezekben a nyelvi folyamatokban, de a törzsszövetségek nem teremthették meg a nyelvek rokonságát. Nincs alapunk arra sem, hogy egy "törzsszövetségi nyelvről" mint a nyelvi alakulatok egyik tipusáról beszéljünk. Erre I.V.SZTALIN is utal, amikor "... a nemzetségi nyelvektől a törzsi nyelvekhez, a törzsi nyelvektől a népek nyelvéhez és a népek nyelvétől a nemzeti nyelvekhez" vezető fejlődésről beszél.[16]

Több törzs nyelvének közös volta vagy hasonlósága a közös forrásból való közös eredet következménye. "Amerikában még nemrég előfordult, - mondja ENGELS, - hogy törzsek bomlása következtében uj törzsek és uj nyelvjárások keletkeztek, s ez a folyamat talán még ma sem szünt meg teljesen."[17] A nyelvrokonság nem keletkezhetett nemrokon nyelvjárásokat beszélő különféle törzsek szövetsége alapján. Csak elvétve történhetett meg, hogy "egyes vidékeken azonban a szétforgácsolt, eredetileg rokon törzsek tartós szövetségben ujra tömörültek."[18] Sőt mi több, ENGELS hangsulyozza, hogy tartós szövetségbe csakis rokon törzsek, rokon nyelvjárásokat beszélő törzsek tömörülhettek.

Igy, az irokézekről szólva, ENGELS rámutat arra, hogy az egymással örök szövetségre lépő törzsek "vérrokonsága" alkotta e szövetség valódi alapját, és hogy "a közös, csak nyelvjárásban különböző nyelv fejezte ki és bizonyitotta a közös származást."[19] Áttérve a görögök tárgyalására, ENGELS ismét hangsulyozza, hogy itt is "csak ugyanazt a főnyelvjárást beszélő törzsek egyesültek nagyobb egységbe."[20] Az tehát, hogy a szövetségbe tartozó törzsek nyelvileg közel állnak egymáshoz, egyik fontos előfeltétele és korántsem következménye magának a szövetség létrejöttének.

Az ősközösségi rend fejlődésének egy bizonyos szakaszán, mutat rá ENGELS, "a rokontörzsek szövetsége mindenütt szükségessé válik; de hamarosan az is, hogy összeolvadjanak és ezzel az elkülönitett törzsi területek a nép egységes területévé olvadjanak össze."[21]

Igy hát a rokon törzsek szövetsége, amely a történelmi viszonyok kedvezése folytán szilárdnak és hosszuéletünek bizonyult, egy-két évszázad alatt szükségképpen néppé alakult át. A közeli rokonságban álló törzsi nyelvek ekkor felőrlődnek a nép egységes nyelvében, s ezen belül kialakulnak a saját területi nyelvjárások, amelyek nem feltétlenül egyeznek meg a korábbi törzsi nyelvekkel vagy nyelvjárásokkal.

A nagy területeken szétszóródó rokon törzsek alapján további bomlásuk vagy közeledésük folyamatában létrejöhetett több elkülönülő törzscsoport, amely, kedvező körülmények között, néppé változott. E törzscsoportok vagy népek nyelvei csak azért hasonlitottak egymásra, mivel egy közös alapnyelvre mentek vissza.

Ismerünk hiteles történelmi példákat arra is, hogy törzsszövetségek viszonylag gyorsan változtak néppé, és ismerünk más jellegü folyamatokra is. Igy pl. a keleti és déli szlávok korábbi törzsszövetségeiből viszonylag gyorsan alakult ki az elkülönülő óorosz, bolgár és valamivel később a szerb-horvát nép. Tovább tartott, ugy látszik, a szlovén-karatán nép elkülönülési folyamata. Az azt alkotó törzsek, ugy látszik, mindaddig, amig a magyarok be nem nyomultak a Dunamedencébe, nem veszitették el kapcsolatukat a morva törzsekkel /lásd pl. Samo államát, amely a cseh-morva és szlovák törzseket egyesitette/, ez pedig a déli szlávokat a csehszlovák nyelvcsoporttal összekötő izogon-vonalak létezését jelentette /lásd fentebb/. Más felől az ókori Görögország területén, a polis-rendszer viszonyai között, csaknem félévezreden át /VIII.-III. sz./ nem alakulhatott ki a nép nyelve, és egymáshoz lassan közeledő területi nyelvjárások léteztek, nona egészben véve az ókori Görögország egész nyelvi fejlődése a korábban szétvált nyelvjárások egyre erőteljesebb egységesülése felé tartott. Ez a tény arra enged következtetni, hogy az ógörög nyelvjárások már a történelem hajnalán egy nyelv nyelvjárásai voltak, jóllehet arról beszélni, hogy már ekkorra véglegesen kialakult az egységes ógörög nép, még alaptalan. Az egymáshoz lassan közeledő területi nyelvjárások csak a hellén-római időszaknak az egész görögséget átfogó "koine" nyelvében tünnek el s ez az attikai és részben az ion tájnyelv alapján alakult ki.

Emellett a középgörög és ujgörög nyelv egyik nyelvjárását sem vezethetjük vissza az ógörög nyelvjárásokra, mivel /kivéve Lakonia hegyvidékének elszigetelt - lakon - nyelvjárásait/ mindezek a hellén-római "koinē" ujkeletü differenciációjának eredményei. Semmiféle integrálódás nem ment végbe az i.e. első századok igen rövid ideig tartó germán /markomann/ törzsszövetségei között, amelyek a nyugati germán nyelvek különféle nyelvjárás-csoportjait foglalták magukba. A nagy népvándorlás után is Germánia területén maradt germán nyelvek további fejlődése a korábbi korszakok törzsi nyelvjárás-csoportjainak fejlődését folytatja, későbbi összeolvadásuk pedig már a korai feudális államalakulatok keretein belül ment végbe.

Az eltérő történelmi viszonyok ujabb elkülönülésekre vezettek, mostmár az elkülönült csoportokon belül; emellett az elkülönülés, akárcsak a korábbi közösségekben, egybe is eshetett, meg nem is eshetett egybe e nyelv régi nyelvjárásainak határaival. Az elkülönült nyelvben a nyelvjárási határok eltolódhattak, s ennek következtében uj nyelvjárás-csoportok keletkezhettek, amelyek aztán szintén önálló nyelvekké fejlődhettek. Igy tehát egy uj nyelv, amely az alapnyelv nyelvjárás-csoportjainak elkülönülése folytán keletkezett, a maga részéről szintén alapnyelvévé válhatott egyes nyelveknek, amelyek az ő nyelvjárásainak további elkülönülése folytán alakultak ki. Igy pl. a meghatározott történelmi viszonyok között a közös szláv alapnyelvtől elkülönülő keleti szláv nyelv később alapnyelve lett az orosz /nagyorosz/, ukrán és belorusz nyelveknek, amelyek a XIV.-XV. században alakultak ki a keleti szláv nyelv nyelvjárás-csoportjainak elkülönülése során; ez pedig annak volt a következménye, hogy az óorosz nép felbomlott és a keleti szlávság egyes csoportjai más-más állami egyesülésekben különültek el. Itt I.V. SZTÁLINnak abból a tételéből kell kiindulnunk, hogy vannak esetek, "amikor egy olyan nép egységes nyelve, mely a fejlődés szükséges gazdasági feltételeinek hiánya következtében még nem vált nemzetté, tönkremegy annak következtében, hogy ez a nép államilag széthullik, a helyi nyelvjárások azonban, amelyek még nem őrlődtek fel az egységes nyelvben, felvirulnak és alapot adnak egyes önálló nyelvek kialakulásához."[22]

Nem kell feltennünk, hogy mindenegyes, egymással közeli rokonságban álló nyelvcsoport feltétlenül egy olyan valamilyen, a multban egységes ősnyelvjárásra, őstörzsre megy vissza, amelynek felbomlásával vette kezdetét e nyelvek kialakulása. Semmi okunk feltenni pl. hogy a közös szláv nyelv széthullott három nyelvjárásra, ezek önálló nyelvekké válva ujabb nyelvjárásokra és nyelvekre bomlottak és igy tovább. Amikor a keleti szláv nyelv kivált a közös szláv nyelvből, voltak nyelvjárásai, mint ahogy az orosz nyelv is a közös keleti szláv nyelvtől örökölte nyelvjárási tagozottságát. De egy nyelv élete során nyelvjárási tagozottsága többször változhatott és ezért az alapnyelv nyelvjárási határai az előző közösségből való kiválása időszakában és uj nyelvekre való széthullása időszakában legtöbbször nem esnek egybe. Igy pl. a közös keleti szláv nyelv törzsi nyelvjárásainak határai a legtöbb esetben nem esnek egybe az egyes önálló keleti szláv nyelvek kialakulása idején meglévő területi

nyelvjárások határaival. A nyelvjárási határok eltolódása nemcsak azt jelentette, hogy a régi határokat ujak váltották fel, hanem jelentette a régi határok elmosódását is, nemcsak uj nyelvjárási különbségek felbukkanását, hanem a régi nyelvjárások részbeni kiegyenlitődését, elmosódását is. Emellett a nyelvjárások is kölcsönösen hatottak egymásra, s ennek következtében az uralkodó nyelvjárások bizonyos sajátságai az elkülönült csoportban - a csoporton belüli kapcsolatok megerősödése folytán - átterjedhettek a szomszédos nyelvjárásokra is. Ezért helytelen pl. a mai orosz, belorusz és ukrán nyelvet közvetlenül a IX.-XI. századi ősi Rusz törzsi nyelvjárásaira vezetni vissza. Nem tudunk olyan különbségekre rámutatni e nyelvek között, amelyek kétségkivül a törzsi nyelvjárások különbségeit tükröznék, ellenben világosan látjuk bennük a XIII.-XV. századi nyelvi differenciációk és integrációk nyomait. Ugyanakkor lehetséges, hogy pl. az ukrán nyelvnek azon sajátságai közül, amelyek azt az orosztól egészében megkülönböztetik , nem mindegyik fejlődött ki egyidejüleg e nyelv valamennyi nyelvjárásában; egyes nyelvjárások a szomszédos nyelvjárások hatása alatt már azután vehették át őket, hogy az ukrán nyelv kialakulása megszabott határok között befejeződött.

Természetes, hogy egy uj nyelv kialakulása hosszantartó, bonyolult és egyáltalán nem egyirányu folyamat. Annak a ténynek semmibevétele, hogy az alapnyelven belül meglévő nyelvjárási határok az alapnyelvnek uj nyelvjárás-csoportokra való bomlása során eltolódnak, semmibe vétele annak a ténynek, hogy a felbomlott nyelvjárások vagy azok egyes részei közelednek egymáshoz és összeolvadnak, az a tény, hogy az uralkodó nyelvjárás sajátságai az ujonnan kialakuló egész nyelvjárás-csoportra átterjednek: mind-mind nagy fogyatékossága volt a korábbi felfogásoknak, sematikus felépitésü nyelvi "családfáikkal" egyetemben. E történelemellenes nézetekkel szemben meg kell jegyeznünk, hogy mindenegyes rekonstruált alapnyelv ugy tekintendő, mint igen bonyolult képződmény, amelyről fel kell tennünk, hogy benne, létezésének egész időszakán át a nyelvjárási különbségek szakadatlanul fejlődnek és változnak. E különbségek közül egyesek kimélyülnek /az elkülönülő csoportok határain/, mások, ellenkezőleg, elmosódnak /a csoportokon belül/. Az előbbiek bizonyos történelmi viszonyok között uj nyelvek kialakulásához vezettek, vagyis ahhoz, hogy az illető nyelvjárás-csoport számára megszünik a lehetősége annak, hogy a más nyelvjárásokkal közös uj képződményeket tulélje. Az utóbbiak csak mint a régi nyelvjárások csökevényei maradtak fenn.

Az alapnyelvből kivált rokon nyelvek a köztük lévő különbségekben egyfelelől a régi örökségnek egy bizonyos részét őrzik meg, amely még az alapnyelv nyelvjárási különbségeire megy vissza. Másfelől, a rokon nyelvek közötti különbségek /általában nagyobbrészt/ azon uj nyelvekre mennek vissza, amelyek már önálló fejlődésüket tükrözik; e fejlődésnek sokszor szintén hosszu ideig tartó "történelemelőtti", vagyis irott emlékekkel nem igazolható periódusa volt, s ezt is az összehasonlitó-történeti módszer segitségével kell rekonstruálnunk. Igy pl. a balti nyelvek végleges kiválását a szláv nyelvekből az i.e. utolsó századoknál nem tehetjük későbbre, viszont első irott emlékeik a XVI. századból valók. E hosszu időszak alatt a balti nyelvek /a litván

és óorosz nyelv egyes tényeinek igen archaikus volta ellenére/ kétségtelenül elveszitették a régi örökségnek egy bizonyos részét, amelyet az elkülönülés utáni első időkben megőriztek, és sok sajátos uj képződményt is kifejlesztettek.

Csaknem valamennyi indoeurópai nyelv esetében /ezek genetikai kapcsolatai jobban fel vannak kutatva, mint a többi nyelvcsalád nyelveié/ rámutathatunk, hogy a családjukba tartozó többi nyelvekhez más-más mértékben füzi őket a nyelvrokonság. Következésképen minden ilyen nyelv nem egy, hanem több - egymáshoz másmás fokon közelálló - rokon nyelvcsoportba tartozik, s természetesen minden megelőző közösségből kiszakadt. Igy pl. az orosz nyelvet, amelyet a hozzá legközelebb álló rokon nyelvektől /az ukrántól és belorussztól/ számos szókészleti, nyelvtani és hangtani különbség választja el, egyuttal igen-igen sok hangtani sajátság, formáns, gyökérszó, szóképző morféma és teljes szó köti össze, ez utóbbiak közt olyanok is, amelyek mindhárom keleti szláv nyelvet megkülönböztetik a többi szláv nyelvektől. Ugyanakkor a szláv nyelveket igen sok olyan közös vonás köti össze, amely a többi indoeurópai nyelvektől elhatárolja őket, s minél mélyebbre hatolunk a történelembe, ezek a vonások annál jobban kiütköznek. De a szláv nyelvek egyuttal rokonságban vannak minden indoeurópai nyelvvel, mert egész sor olyan gyökérszavuk közös, amelyek a szláv nyelvek alapszókincsében a gyökérszók legrégibb rétegét alkotják, s azért is, mert egész sor formánsuk is közös, amelyek ha hangalakjukban nem is azonosak a többi indoeurópai nyelvekével, de könnyen visszavezethetők egy-egy közös őstipusra.

Rámutathatunk egyes indoeurópai nyelvcsoportokra, amelyekkel a szláv nyelveket több közös jellemvonás füzi össze, mint más indoeurópai nyelvekkel. Ez arra a feltevésre szorit bennünket, hogy a szláv nyelvek korábban mondjuk egy szláv-balti közösségbe, még korábban pedig talán egy még tágabb közösségbe tartoztak. Hipotétikusan feltehető egy olyan közösség, amelyet a közös indoeurópai postlingualis bizonyos tipusának fuvó és susogó spiránssá ill. affrikátává való változása jellemez. Ez a közösség a balti és szláv nyelveket az indo-iráni nyelvekkel, továbbá az albán és örmény nyelvvel köti össze, jóllehet magát e jelenséget /a postlinguálisok spirantizációját/ történetileg másképen rázhatjuk. Magától értetődik, hogy minden ilyen közösség nem a jövendő nyelveknek pontosan megfelelő nyelvjárások összessége, hanem egy viszonylag szük területre kiterjedt közös nyelvé, amelynek nyelvjáráscsoportjai - az egyes nyelvjárások és tájnyelvek bonyolult kölcsönhatása következtében - elkülönülnek, s ezek elkülönülése inditotta meg az uj nyelvek létrejöttét. Ez azt jelenti, hogy minden mai indoeurópai nyelv bonyolult lépcsőfokokon át egy ősi, az összehasonlító-történeti módszer segitségével feltételesen rekonstruált indoeurópai alapnyelvből származik, amelyből számos sajátságát örökölte, s amely sajátságokat a nyelvészek a neologizmusok, kölcsönzések, "szubsztrátum"-nyomok, stb. tömkelegéből deritettek fel. Ez teljesen egybevág I.V.SZTÁLIN ama tételével, hogy "a mai nyelv elemei még az őskorban, a rabszolgaság előtt jöttek létre."[23] A közbeeső alapnyelvek megléte csupán azt mutatja, hogy ezek a nyelvek nem közvetlenül váltak ki az indoeurópai alapnyelvből, és hogy más-más mértékben rokonok a többi indoeurópai nyelvvel.

Nem szabad azonban figyelmen kivül hagynunk azokat a nehézségeket, amelyekbe a rokon nyelvek és nyelvcsoportok közötti rokonság mértékének meghatározása közben szükségképen beleütközünk. Ezeket a nehézségeket egyrészt a nyelvcsaládok kialakulásával kapcsolatos nyelvi folyamatok bonyolultsága és hosszadalmas volta, másrészt az összehasonlító-történeti módszer meglévő fogyatékosságai határozzák meg. Fontos szem előtt tartanunk azt, hogy az alapnyelv felbomlása nem mehetett végbe ugy, mint "valamely döntő csapás egyszeri aktusa" és hogy a különféle nyelvcsoportok kialakulása a nyelvcsaládon belül, mint mondottuk, nem egyidejüleg, hanem sok-sok évszázad, sőt évezred folyamán ment végbe. Igy pl. a hettita /neszit/ nyelvnek az indoeurópai nyelvközösségből való kiválását nem tehetjük későbbre az időszámitásunk előtti 3. évezred közepénél, mivel az i.e. 2. évezred elejéről származó nyelvemlékei már arról tanuskodnak, hogy egy hosszu időszakon át nem-indoeurópai nyelvi elemekkel volt kölcsönhatásban, s ez Kis-Ázsia területén folyt le. Emellett, mégha azon tudósok álláspontjára helyezkednénk is, akik kétségbe vonják, hogy az ékirásos hettita /neszit/ nyelv az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik, ez mit sem változtat a tételen, mivel a hettitában kétségtelenül előforduló jelentékeny indoeurópai elemek azt bizonyitják, hogy valamilyen indoeurópai nyelvjárásoknak feltétlenül ki kellett válniok az eredeti nyelvközösségből az i.e. 3. évezred közepénél nem később, és hordozóik vándorlása következtében meg kellett jelenniök Kis-Ázsiában, amely semmiképpen sem lehetett az indoeurópai nyelvközösség őshazája. Másrészt az olyan nyelvcsoportok kialakulását, mint a balti, a szláv és a germán, egyáltalán nem tolhatjuk ki az i.e. 2. és 1. évezred fordulójánál tulra. Ilyen módon legalább másfél évezrednyi /2500-1000 év/, vagy esetleg még jóval nagyobb időköz adódik: az a vélemény, hogy a szlávság sokkal később /csak az i.e. utolsó századokban/ különült el, szintén komoly érvekkel támasztható alá. E két szélső periódus közti időre kell tennünk az indoiráni, görög, itáliai, kelta és az indoeurópai nyelvcsalád más ágainak elkülönülését.

Az indoeurópai nyelvcsalád felbomlásának egyes szakaszaival kapcsolatos bármilyen abszolut dátumot kétségbe lehet vonni. Ezek a keltezések csak akkor válhatnak pontosabbá, ha a nyelvi adatok és anyagi-müvelődéstörténeti adatok összehangolásának módszereit tökéletesitjük, ami még nem történt meg s nem is történhetett meg a régészek körében uralkodó marrista irányelvek miatt. Ezért mindaddig, amig valamennyi abszolut dátum kérdéses, csak a felbomlás szakaszainak relativ időrendjét tarthatjuk biztosabbnak. De még itt, az indoeurópai nyelvek terén is vannak egészen tisztázatlan kérdések /ilyen pl. a tokhár nyelvcsoport elkülönülésének időpontja/, a finnugor-szamojéd nyelvcsaládra vonatkozólag pedig még a relativ időrend sincs megállapitva.

Mint már rámutattunk, a rokon nyelvek kölcsönös kapcsolatai a nyelvcsaládon belül rendkivül bonyolultak lehetnek, mivel azt a sajátos történelmi utat tükrözik, amelyet e nyelvek hordozói az eredeti nyelvközösségből való kiválásuk után tettek meg. Igy az

alapnyelvből más-más időpontban kivált nyelvjárás-csoportok, amelyeknek nyelvtani rendszere és alapszókincsük ősi rétege nem tudott tulságosan eltávolodni egymástól, ismét közeledhettek egymáshoz, és ujabb együttélés időszakát élhették át, majd ezután megint felbomolhattak, mégpedig ugy, hogy az ujonnan felbomlott részek ugyanolyanok is lehettek, meg mások is, mint az egyesülés előtt. Egyes kutatók /I.M.ENDZELIN és mások/ épp igy határozzák meg a balti-szláv kapcsolatok és a balti-szláv közösség kialakulása jellegét.[24]

A szláv-iráni lexikális és részben nyelvtani egyezések terén szintén külön választhatjuk némi valószinüséggel azokat az egyezéseket, amelyek az ősszláv nyelvjárások és az éppen elkülönülni kezdő indo-iráni nyelvek perifériái közti érintkezés legrégibb korszakának tudhatók be, azoktól az egyezésektől, amelyek jóval későbbi időkre, a - baltiak közül már kivált - szlávoknak az irániak egy részével /a szkitákkal és szarmatákkal/ történő második találkozása idejére vezethetők vissza. Még bonyolultabb az itáliai és kelta nyelvek közötti kapcsolatok kérdése, valamint e két nyelvcsoport és a csaknem ránk sem maradt u.n. "illir" nyelvek közötti viszony kérdése.

A rokon nyelvek közötti kölcsönviszonynak még egyéb lehetséges formáira is utalhatnánk, de ez nem tartozik a jelen dolgozat feladatai közé.

Annak, hogy meghatározhassuk, milyen mértékben rokonok egymással egyes nyelvek és a rokon nyelvek csoportjai, legfőbb akadálya az, hogy nincs elég ténybeli adatunk: az, hogy egyes nyelvekre és egész nyelvcsoportokra vonatkozóan hiányzanak a korábbi korok emlékei, hogy egyes nyelvek és egész nyelvcsoportok után csak jelentéktelen nyelvi maradványaink vannak, és végül, hogy egész nyelvcsoportok tüntek el teljesen, amelyekről olykor csak a népnevek alapján tudunk, olykor pedig egyáltalán nem is tudunk semmit, noha nyomós okaink vannak feltenni, hogy léteztek. A nyelvészeti szakirodalomban nem egyszer rámutattak arra, hogy ha az ókori görögök és rómaiak megőrizték volna számunkra pl. a trák, frig és kelta nyelvek adatait /tolmácsaiknak beszélniök kellett e nyelveket az illető földrajzi területeken/, akkor az indoeurópai nyelvek összehasonlító nyelvtana olyan pontos lenne, amilyen emigy soha sem lesz. Valóban, az Atlanti-óceántól a Földközi-tenger északi partjáig és Kis-Ázsiáig terjedő hatalmas térség kelta nyelveiről csak azoknak a keltáknak gyérszámu ősi emléke maradt ránk, akik viszonylag későn költöztek át Britanniába és Irországba.

Lehet, hogy még lényegesebb veszteség a trák nyelvek hangtanára, nyelvtanára és szókészletére vonatkozó pontosabb adatok hiánya; ezek a nyelvek nemcsak óriási területet foglaltak el, hanem kétségtelenül összekötő láncszem is voltak egész sor rokon nyelvcsoport között, amelyek most messze el vannak szakadva egymástól. Az u.n. "illir" nyelveknek, mint külön nyelvcsoportnak létezéséről csak feltételesen, a más nyelvekben kimutatható, feltételezetten "illir" réteg alapján beszélhetünk: ez a réteg a venét és messapius nyelv szegényes maradványaival mutat hasonlóságot. Magát e müszót mi rendszerint idézőjelbe

szoktuk tenni. Viszont a közelmultban csaknem minden etnogenetikai munka szerzője szerfelett szabadon operált e csoportokkal, jobban mondva egy-egy elnevezésükkel, és önkényesen kijelentette, hogy azok kapcsolatban voltak mind a történelmileg igazolt nyelvekkel, mind pedig ezekkel a számunkra elveszett nyelvi egyedekkel. Munkáikban ilyen terminusokkal találkozunk: "szkita-szláv", "szláv-trák", "illir-trák", "kimmeri-szláv", "trák-tokhár", stb. Mindez valósággal a fantasztikumot surolja, és egyik következménye a marri "jafetita mesék" tulzásainak. Persze nem kell minden etnogenetikai munka szerzőjét elmarasztalnunk abban, hogy ezeket az etnikai müszókat ugyanugy a tudománnyal bármiféle vonatkozás nélkül használták, mint N.J.MARR és N.Sz.GYERZSAVIN, akik e népneveket a rosszemlékü "négy elemmel" kapcsolták össze. De Marrtól egy bizonyos hirhedt könnyelmüség terjedt át követőire az etnikai müszavaknak az etnogenezis területén való használatában, s összekeverték azokat a megállapodott történeti-nyelvészeti müszavakkal.

Az ősi etnikai müszavak jelentőségét még olyankor is tulságosan tulbecsülték, amikor reálisabban nyultak hozzájuk. Igy pl. A.D.UDALCOVA munkáinak - akit nem vádolhatunk azzal, hogy fenntartás nélkül elfogadott minden marrista elméletet, s aki maga többször is felszólalt az ősi népnevekkel való "paleontológiai" játék ellen - mégis egyik legfőbb fogyatékossága, hogy a népnevek jelentőségét nemcsak az etnogenezis kérdéseiben, hanem a rokon nyelvek kialakulásának problémáival kapcsolatban is tulbecsülte.

De még akkor is, amikor a sok-sok nyelvet magukba foglaló nyelvcsoportoknak egy bizonyos időponttól kezdve rengeteg emlékük van /pl. a germán, szláv, balti nyelvek esetében/, nagy nehézségekbe ütközünk, ha meg akarjuk határozni e nyelvcsoportok kifejlődésének történelmi összefüggéseit azon csoportokéval, amelyeknek legrégibb irott emlékei egy-két évezreddel korábban keletkeztek. A nyelvi jelenségek relativ időrendjének megállapitását az egész nyelvcsalád fejlődésében rendkivül megnehezíti az, hogy az i.e. 2. évezred ó-ind nyelvét vagy az i.e. 1. évezred közepének görög nyelvét a germán nyelveknek az i.u. 1. évezred közepéről származó adataival, a X.-XI. század szláv, vagy a XVI.-XVII. század litván emlékeivel kell összevetnünk. Arról, hogy milyenek voltak pl. Közép-Európa indoeurópai nyelvei, akárcsak időszámitásunk elején is, fogalmunk sincs.

Az összehasonlitó-történeti módszer segitségével több igen kiterjedt nyelvcsoport /család/ genetikai közösségét s ezeken belül a/többé vagy kevésbbé bonyolult rokoni kapcsolatokat sikerült megállapitani. Ilyen már régóta és határozottan megállapitott közösség az indoeurópai, sémi, finnugor, török, dravida, malájt-polinéziai és bantu nyelvcsalád. Nemrég ugyancsak e módszer segitségével vetődött fel néhány ujabb nyelvcsalád kérdése. Utalhatunk pl. a tbiliszi iskola szovjet kaukazológusainak eredményeire, akik, élükön A.Sz.CSIKOBAVA professzorral, megállapitották, hogy az ibériai és kaukázusi nyelvek közös eredetüek.

Más esetekben a hagyományosan egy csoportba foglalt nyelvek genetikai jellege még igen tisztázatlan, néhány esetben pedig máris tétovázás nélkül kimondhatjuk, hogy bizonyos nyelveknek egy nyelvcsoportba való hagyományos besorolását a tudomány nem alapozta e nyelvek egységes eredetére. Ilyen pl. a paleoázsiai nyelvek csoportja. Szemünk láttára dőlt meg az öt nyelvcsoportból álló egységes "ural-altáji" nyelvcsalád hipotézise, de egyes kutatók az öt nyelvcsoport helyett két nyelvcsaládról: az "urali" /finnugor-szamojéd/ és "altáji" /török-mongol-mandzsu-tunguz/ nyelvcsaládról beszélnek. Egyes hamitológusok felvetik azt a kérdést, hogy az u.n. hamita nyelveket nem lehet egy közös forrásra visszavezetni, és hogy három önálló csoportról, berber, nilota és kusita csoportról kell beszélnünk, amelyek a sémi nyelvekkel együtt egységes sémito-hamita nyelvcsaládot alkotnak.

Az alapnyelvet beszélő közösség egy-egy részének elkülönülése rendszerint együtt jár azzal, hogy a levált rész idegennyelvü emberi közösségekkel - vagy az ujonnan benépesitett terület őslakóival, vagy a jövevényekkel - keveredik, s ennek következtében a népek etnikai összetétele, antropológiai tipusa bonyolultá válik. Ez azonban nem idéz elő semilyen alapvető változásokat a nyelvcsaládok kialakulásának folyamatában. I.V.SZTÁLIN felállitotta azt a tételt, hogy: "teljesen helytelen lenne azt gondolni, hogy, mondjuk, két nyelv kereszteződése utján egy uj, harmadik nyelv keletkezik, amely egyik keresztezett nyelvre sem hasonlit és minőségileg különbözik mindegyiktől. A valóságban a kereszteződésnél az egyik nyelv rendszerint győztesként kerül ki, megőrzi nyelvtani rendszerét, megőrzi alapszókincsét és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább, ezzel szemben a másik nyelv fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal."[25] Fontos kiemelnünk, hogy két nyelv kereszteződése nem jelenti mindkét nyelv történetének félbemaradását, nem jelenti azt, hogy a kereszteződést megelőző állapottal való folytonosság megszakad. A kereszteződés folytán a kereszteződött nyelvek egyike /egy meghatározott területen/ fokozatosan elhal s hordozói elfelejtik, de a győztes nyelv, amely a legyőzött nyelv hordozóinak utódai számára is az érintkezés eszközévé válik, nem veszti el önállóságát.

Ha tehát az elkülönülő lakosság átveszi a nép nyelvét, amelyyel keveredik, és ilyen formán saját nyelve legyőzöttnek bizonyul, nincs jogunk többé ugy beszélni róla, mint azon nyelvcsalád tagjáról, amelybe az a nyelv tartozott, melyből ő kivált. Ha pedig a kérdéses nyelv győztesnek bizonyul és tovább fejlődik saját fejlődésének belső törvényei szerint, ugyanugy tagja marad a nyelvcsaládnak, amellyel saját alapnyelve genetikai kapcsolatban van, mintha elkülönülése során nem kereszteződött volna más nyelvekkel; csupán kiterjeszti használatának körét, azáltal, hogy uj népekre és törzsekre terjed át, amelyek ily módon fizikailag nem tünnek el, hanem elsajátitják az idegen nyelvet. Igy pl. a Balkán-félsziget őslakossága /a trákok, illirek/, amely egyik etnikai eleme a mai bolgár és szerb népnek, a Balkánon csupán a VI.-VII. században megjelenő szlávok nyelvét sajátitotta el. Az, hogy a balkáni szlávokba beolvadtak az

ide később jött török törzsek, s ezzel összekuszálták a mai bolgárok etnikai összetételét, szintén nem szaggatta szét a bolgár nyelvnek a közös szláv alapnyelvhez fűződő genetikai kapcsolatait. Ugyanugy az orosz nép elődei között is találhatunk rengeteg idegen etnikai képződményt, amelyek különböztek egymástól antropológiai tipusban, müveltségi szinvonalban és régóta kialakult nyelvükben, de a szláv nyelvcsalád ezen tagjai közül csak egynek a nyelvét tekinthetjük az orosz nyelv ősének.

Mivel azonban a győztes nyelv olykor mégis átveheti a legyőzött nyelv bizonyos sajátságait, azért a másnyelvü lakossággal történő keresztezödés következtében az alapnyelvből kiváló uj nyelv néhány olyan - a rokon nyelvekétől elütő - sajátságot szerez, amelyek talán ki sem fejlödtek volna benne az idegennyelvü szubsztrátum /vagy szupersztrátum/ hatása nélkül.[26]

Igy tehát az egy és ugyanazon nyelvközösségből kivált különféle nyelvek kölcsönhatásba kerülhettek más nyelvcsaládok különféle nyelveivel akkor is, ha ezek a nyelvek nem szivták fel őket, megőrizhették a különféle szubsztrátumok nyomait, miközben a szubsztrátum egy olyan rokon nyelv is lehetett, amely valamikor még abból a nyelvből szakadt ki, mely aztán a keresztezödéskor legyőzte.

Az indoeurópai nyelvcsalád felbomlásának legrégibb szakaszait illetően az idegennyelvü szubsztrátum hatására jó példa az ékirásos hettita /neszit/ nyelv. Ez a nyelv, amely irott emlékeinek tanusága szerint minden más indoeurópai nyelvnél régebbi, a kutatások szerint az i.e. 2. évezred elején nagyonis eltért annak a nyelvnek rendszerétől, amelyet a hettita emlékek felfedezése és megfejtése előtt mint "ősnyelvit" rekonstruáltak. Marr követői szivesen emlegették ezt az önmagában kétségtelen tényt, de csak azért hogy rossz hirbe hozzák vele az "indoeurópai ősnyelv" rekonstrukcióit. Holott semmi okunk arra, hogy a hettita /neszit/ nyelv minden tényét, amely eltér az indoeurópai alapnyelv korábbi rekonstrukcióitól, archaikusabbnak tartsuk csak azon az alapon, hogy e nyelv emlékei minden más nyelv emlékeinél régebbiek.

Ilyen hibába esett minden nyelvész a XIX. sz. 70-es éveiig az ó-ind nyelvvel kapcsolatosan, mert addig ennek az emlékeit tartották legrégebbieknek. Az "uj nyelvelmélet" hivei megismételték BOPP, BENFEY, SCHLEICHER, G.CURTIUS és a XIX. sz. más nyelvészeinek hibáit. Valójában a hettita /neszit/ nyelv tényeinek csupán egy kis részét /pl. azt, hogy megőrizte a laryngalisokat, amelyeknek eltünése megváltoztatta a szomszédos magánhangzók minőségét/ használhatjuk fel a korábbi rekonstrukciók feltétlenül szükséges módositására, többek közt a legősibb indoeurópai gyökök szerkezetéről szóló tanitásban. A hettita /neszit/ nyelv tényeinek másik része kétségtelenül uj képződmény, és számos más indoeurópai nyelvben /a görög, indo-iráni, balti és szláv nyelvekben is/ találunk nála archaikusabb alakokat. Végül igen valószinü, hogy harmadik részüket a kisázsiai bennszülött nyelvek nagyon erős behatása magyarázza, amelyek, ugy látszik, rokonságban vannak az ibéro-kaukázusi nyelvekkel. Marr követői ezt próbálták felhasználni arra, hogy alátámasszák mesterük fikcióit az indoeurópai nyelvek

fejlődésének "jafetita stádiumairól".[27] Ugyanez az ibéro-kaukázusi szubsztrátum bukkan fel az örmény nyelvben is; ezt egész hamisan értelmezték N.J.MARR munkái /az örmény nyelv "átmeneti" jellege/, és helyesebben /de mégis vitathatóan/ értelmezték G.KAPANCJAN prof. munkái.[28] A szubsztrátum-hatás meggyőzően kimutatható más indoeurópai nyelvcsoportok és egyes nyelvek, sőt ezek egyes nyelvjárásai fejlődésében is. Megemlithetjük pl. a "pikt" szubsztrátumot az ó-ir nyelvben, amely főként a szintaxis terén nyilvánul meg. Az északi orosz nyelvjárások c-zését feltehetőleg az elszlávosodott finn törzsek felszivódott finn nyelvi hangrendszerének nyomai magyarázzák, viszont semmi alapunk arra, hogy finn vagy valamilyen más szubsztrátummal magyarázzuk a déli és közép-orosz nyelvjárások olyan jelenségét, mint az a-zás.

A keleti finn szubsztrátummal magyarázható a csuvas nyelv több sajátsága. A nyugati germán nyelvcsoportba tartozó angol nyelv szókészletében számos jelenség a kelta nyelv, a skandináv nyelvjárások és a francia nyelv egymást követő hatásaival magyarázható /ez utóbbit az eredetük szerint skandináv, de francia nyelvet beszélő normannok vitték be/, ami azonban nem jelenti, hogy az angol nyelv megszünt germán nyelv lenni, mivel nyelvtani rendszere és alapszókincse őrzi a közös germán alapnyelv történelmi örökségét.

Az idegennyelvü szubsztrátum hatása rendszerint a szókészletre, néhány szóképző elemre korlátozódik, jelentéktelen mértékben tükröződik a hangok minőségében, a hangsulyban, a mondat intonációs felépitésében, a szórendben, de, mint mondottuk, nem érinti sem az alapszókincset,[29] sem a nyelvtani rendszert. A szubsztrátum tehát nem idéz elő lényeges változásokat a győztes nyelv rendszerében, nem szakitja ki azt nyelvcsaládjából, jóllehet olykor mégis elősegiti a rokon nyelvek elkülönülését, a köztük lévő különbségek kimélyülését. Nagyon óvatosan kell eljárnunk, ha nyelvi változásokat valamely szubsztrátum hatásával akarunk magyarázni, és sok esetben az efféle magyarázat igen kérdéses. Igy pl. vitatható az a magyarázat, amely a germán nyelvek u.n. "Lautverschiebung" jelenségét szubsztrátum-hatásnak tulajdonitja. Ez a jelenség más indoeurópai nyelvekben is előfordul, ámbár sehol sem érvényesül oly következetesen. Az ősi indoeurópai mássalhangzórendszer megváltozása az örmény nyelvben áll legközelebb a germán "Lautverschiebung"-hoz. N.J.MARR ezt is és más jelenségeket is előbb a "jafetita" szubsztrátum hatásával, majd pedig azzal magyarázott, hogy a germán nyelvek is és az örmény is "átmenet" a "jafetita" állapotból az indoeurópaiba. Lehetségesnek tartotta, hogy mindkét nyelvcsoportnak azonos szubsztrátuma volt; nem zavarta őt azok területi elszigeteltsége, sem egyes polgári tudósok tanitása /F.A.BRAUN, BARTOLI/. A germán nyelvek ezen szubsztrátumának "kartvél" jellege mellett kardoskodik továbbra is T.A.GYEGTYEREVA doktori disszertációjában.[30] A "szubsztrátum-elmélet"-et nem kell egészen elvetni, de mint feltevést is csak akkor alkalmazzuk, ha már végkép nem tudjuk magyarázatunkat a nyelvfejlődés belső törvényeiből meriteni. A "kereszteződésekért" és "keveredésekért" való lelkesedés nemcsak a szovjetunióbeli "uj nyelvelmélet"-hiveit jellemezte.[31] Igen elterjedt ez most a külföldi

nyelvészek körében is, és óvatos kritikával kell hozzá közelitenünk. Még ha helyesen fogjuk is fel a kereszteződési folyamat lényegét, azzal magyarázni egy nyelv valamely tényének keletkezését teljesen indokolatlan lehet. Közben Nyugaton szervezeti uton /a Rómában 1933-ban tartott 3. nemzetközi nyelvész-kohgresszuson/ vetették fel a nyelvi kölcsönhatásnak mint a nyelvi változások fő okának kérdését.[32] Ez a kérdés-feltevés teljesen elhibázott. Lényegében azt jelenti, hogy tagadja a nyelvfejlődés belső törvényeinek uralkodó szerepét, vagyis összeegyeztethetetlen a marxista nyelvtudomány alaptételeivel, amelyek I.V. SZTÁLIN zseniális munkájában vannak lefektetve.

Talán egyetlen tudományos tételt sem tagadtak olyan dühösen a marristák, mint azt, hogy a nyelvek rokonságát egy közös forrásból való eredetük határozza meg. És talán ez volt az egyetlen kérdés, amelyben N.J.Marr követői között soha semilyen nézeteltérés nem volt. Az "uj nyelvelmélet" képviselői hol ezt, hol amazt a marrista tételt vetették el, de soha egyikük sem vetette el azt a tételt, hogy a nyelvi rokonság másodlagos jelenség, amely nem vezethető vissza egy közös forrásból való eredetre. A nyelvek rokonságát magyarázták azonos társadalmi viszonyok működése következtében előálló "tipológiai" egyezésekkel, magyarázták "szinstadialitással", magyarázták sokszoros kereszteződésekkel, magyarázták homályos, nem tudni, hogyan és mikor létesült "történelmi kapcsolatokkal", magyarázták az "ősi nyelvi folytonossággal" és magyarázták végül mindezen tényezők együttes hatásával, szóval mindennel, ami tetszik, csak az egy közös forrásból való származással nem.

I.I.MESCSANYINOV akadémikus Pravda-beli vitacikkében[33] megismételte azt a tételt, amely minden marristának egyik kiindulási tétele volt: "... A nyelvi rokonság nem eredendő jelenség." A szerző ezt azonnal konkrét példával illusztrálja: "Ha a román nyelvek - köztük a francia és a spanyol - egész sor más nyelv keveredésének eredményeként jöttek létre és egész sor olyan mozzanatot tüntetnek fel, melyek hasonlóságra mutatnak, akkor ezekben az egymáshoz közelálló nyelvekben, melyeket román nyelveknek szoktunk nevezni, hasonló összetevők játszottak közre, ugyanugy, ahogy ezek a megfelelő népek, később pedig az egyes nemzetek kialakulásában is szerepet játszottak. Ez magyarázza meg a csoportok szerint osztályozható nyelvekben történelmileg létrejött egyezéseket is."[34] A mai román nyelvek itt e szerint nem annak eredményei, hogy a helyi nyelveket a "vulgáris latin" felszivta magába, hanem hogy ezek a helyi /kelta, ibériai, stb./ nyelvek a latinnal való kereszteződésük során transzformálódtak.

Rá kell mutatnunk arra, hogy Marr és tanitványai eltorzitották a modern nemzetek kevert jellegéről szóló sztálini tételt, mivel mechanikusan vitték át a nyelvre. Igy pl. I.I.MESCSANYINOV ugyancsak a Pravdabeli cikkében azt irta: "Ha minden egyes nemzet és minden egyes nép különféle összetevők keveredésének eredménye, akkor ezek nyelve szintén ugyanilyen fajtáju történelmileg kialakult képződmény."

Már eleget beszéltek és irtak arról, hogy mennyire kozmopolita jellegüek azok a következtetések, melyek logikusan folynak a nyelvrokonság genetikai jellegének tagadásából és abból, hogy - ugyancsak Marr "tanitványai" szerint - lehetséges az ibéreknek keltákká, a kimméreknek szkitákká, a szkitáknak szlávokká, stb. való "stadiális" transzformációja. Az etnogenezis kérdéseinek néhány kutatója /A.D.UDALCOV, Sz.P.TOLSZTOV stb./ tagadta ugyan a stadiális transzformációk kezdetleges sémáit abban a formájukban, ahogy azt V.I.RAVDONYIKASZ vagy N.Sz.GYERZSAVIN tálalták nekünk, de ez a dolog lényegén keveset változtatott. Hiszen ha pl. elismerték, hogy az i.u. első századokban a különböző eredetü törzsek "elszlávosodtak" - nem abban az értelemben, hogy elsajátitották a szláv nyelvet /ami teljesen lehetséges, bizonyos esetekben pedig kétségtelen is/, - hanem abban, hogy a szlávságnak több önálló, eredetileg egymással össze nem függő gócpontja alakult ki, - akkor az efféle nézetek tulajdonképen magának a nyelvrokonság tényének teljes tagadására vezettek. Hasonló nézetek pedig, sajnos, a Pravda nyelvészeti vitája és I.V.SZTÁLIN nyelvtudományi munkáinak megjelenése után is felbukkantak. Példaként felhozhatjuk A.V.ÁRCIHOVSZKIJ előadásának tételeit, holott ő soha sem volt az "uj nyelvelmélet" hive. Ennek ellenére előadásában, amelyet a Szovjetunió Tud. Akadémiája Anyagi Müvelődéstörténeti Intézetének ülésszakán 1951-ben tartott, arról beszélt, hogy mind a germánok, mind pedig a szlávok etnikai egysége e népeknek a nyugatrómai ill. keletrómai birodalom elleni harca során alakult ki.[35] Utalhatunk T.A.GYEGTYEREVA doktori disszertációja autoreferátumának második kiadására, amelyben a szerző, akárcsak az első /még a vita előtt megjelent/ kiadásban azt állitja, hogy a germán nyelvek a fejlődésnek több szakaszán mentek át, mégpedig hunno-török, kartvel, szláv-szkita és végül a tulajdonképeni germán szakaszon.[36]

Ilyen tények, melyek még a közelmultban is előfordultak, valamint Sz.P.TOLSZTOV prof. fentebb emlitett és a szovjet etnográfusok körében igen elterjedt elmélete "az ősi nyelvi folytonosságról", amely lényegében tagadja, hogy a nyelvcsaládok egy közös forrásból erednek, arra késztetik a szovjet nyelvészeket, hogy élesen felvessék a nyelvcsaládok keletkezésének és fejlődésének kérdését. A probléma megoldása csak annak a ténynek elismeréséből indulhat ki, hogy vannak rokon nyelvek /egymáshoz közelálló vagy egymástól többé-kevésbbé eltávolodott rokon nyelvek/ és vannak nem-rokon nyelvek, eredetüket tekintve egymástól különböző nyelvek. Közbeeső jelenségek nincsenek és nem is lehetnek. A "hibrid nyelv" fogalma fikció: összeegyeztethetetlen a sztálini tétellel, amely szerint "a kereszteződésnél az egyik nyelv rendszerint győztesként kerül ki, megőrzi nyelvtani rendszerét, megőrzi alapszókincsét és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább, ezzel szemben a másik nyelv fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal."[37]

Igy pl. a tudomány mai állása mellett még vitatkozni lehet azon, hogy a hettita nyelv indoeurópai nyelv-e vagy sem. De a hettita nyelvet vagy ugyanolyan indoeurópai nyelvnek kell tartanunk, mint a görögöt vagy szanszkritot, ha szerkezetének indoeurópai

elemei győztek és arra késztették, hogy e tipus nyelveinek belső törvényei szerint fejlődjék tovább, vagy pedig nem-indoeurópai nyelvnek kell tartanunk, tekintet nélkül a benne kétségtelenül meglévő indoeurópaizmusokra. Holmi félindoeurópai vagy "indoeuropeid" nem lehet.

N.J.MARR-nak részben igaza volt, amikor az örmény nyelvben ibéro-kaukázusi /az ő terminológiája szerint "jafetita"/ elemeket talált /részben helytelenül is állapitott meg ilyeneket/, de tökéletesen tévedett, amikor ezen az alapon "hibrid nyelvnek" tartotta azt. Az örmény nyelv minden "jafetidizmusa" ellenére is éppugy indoeurópai nyelv, mint a latin vagy a litván.

N.J.Marr követői néha azt hangoztatták, hogy ők nem a nyelvcsaládok ellen vannak, hanem csak az ellen, hogy azokat zárt alakulatoknak tekintsék. Ilyen álláspontot foglalt el pl. A.V. GYESZNYICKAJA prof., mikor arról beszélt, hogy az egyes nyelvek "más-más fokon léptek be" az indoeurópai nyelvcsaládba.[39] De egy nyelvcsalád nem lehet "nem-zárt", ha csak olyan nyelveket sorolunk belé, amelyek egy közös forrásból eredtek és amelyek idegen eredetü nyelvekkel való kereszteződésük során győzteseknek bizonyultak és saját belső törvényeik szerint fejlődtek tovább. Magától értetődik, hogy a zártságot itt nem ugy értjük, mintha a nyelvcsalád a fejlődés során mindennemü idegennyelvi hatástól el lenne szigetelve. - Nem strukturális sikon, hanem csak genetikai sikon kell érteni a zártságot, mint annak a ténynek szentesitését, hogy egy-egy nyelvcsalád minden nyelve egy közös forrásból, a közös alapnyelvből származik.

A tudomány mai állása mellett semmi alapunk azt állitani, hogy pl. az indoeurópai nyelvek rokoni kapcsolatban vannak a finnugorokkal vagy sémiekkel, de arra sincs alapunk, hogy kereken tagadjuk ezt a rokonságot, mivel vannak bizonyos tények, amelyek azt mutatják, hogy a távoli multban lehettek genetikus kapcsolatok e nyelvcsaládok között. Eddig még nem tudtuk /és talán soha nem is fogjuk tudni/ egy forrásra visszavezetni ezeket a nyelvcsaládokat, és ezért nem-rokonoknak kell tartanunk őket. Ebben az értelemben e három nyelvcsalád mindegyike, legalábbis az összehasonlitó-történeti nyelvészet fejlődésének mai szakaszán, zárt alakulatnak látszik. Az "uj nyelvelmélet" hivei, miközben tagadták a nyelvcsaládok szükségszerüen zárt voltát, igyekeztek eltorzitani ellenfeleik felfogását, és rájuk fogták, hogy a nyelvcsaládok misztikus "faji elszigeteltségéről" beszélnek, holott még a burzsoá nyelvészek jelentős része is tagadja ezt és a szovjet nyelvészek közül sem állitotta soha senki. Ez a lelkiismeretlen és demagóg marrista hamisitás óriási kárt okozott a szovjet nyelvtudománynak, gátolta a nyelvrokonság tanulmányozását és ezzel csökkentette annak lehetőségét is, hogy egyes nyelvek fejlődésének belső törvényeit kutassuk. Mivel az etnogenezis kérdéseivel foglalkozó régészek és etnográfusok magukévá tették ezt a szemléletet, az utóbbi évek minden etnogenetikai kutatása tudományellenes jellegü.

Egész határozottan hangsulyoznunk kell tehát, hogy a nyelvcsalád zárt. Ez I.V.SZTÁLIN-nak a nyelvkereszteződés jellegéről és a győztes nyelvről szóló tanitásából következik. E kérdésben a legkisebb kompromisszum is arra vezetne, hogy ilyen vagy amo-

lyan formában, de felelevenednék a glottogóniai folyamat egységéről szóló marrista tanitás. Ugyanide vezet "az ősi nyelvi folytonosság elmélete" /Sz.V.TOLSZTOV/ és a "kontaktus-elmélet" /D.V.BUBRIH/, ha mint "elméleteket" fogadjuk el őket. "A nyelvi folytonosság" tényeit és a "kontaktus" tényeit ma is és régen is jól ismerték a nyelvészek. E tények mindig meghatározott történelmi viszonyok között jönnek létre és e viszonyok keretein belül játszák le történelmi szerepüket. De általánositani és "elméletté" duzzasztani őket csak akkor lehet, ha elfogadjuk azt a marrista tételt, amely szerint a nyelvfejlődés fő iránya a sokaságtól az egység felé halad /és mindjárt mondjuk meg, hogy ezt a tételt még Marr előtt K.KAUTSKY állitotta fel/, tehát csak akkor, ha nem tagadni fogjuk ezt a marrista tételt, hanem igyekezünk "szabatosabban megfogalmazni" és megreformálni azt, ha feltesszük, hogy az osztálytagozódás előtti társadalomban, azaz a ma is létező nyelvcsaládok kialakulása idején a nyelvkereszteződés nem olyan jellegü volt, mint amilyennek I.V.SZTÁLIN bemutatta, és hogy akkoriban, a történeti korszakoktól eltérően, nem-rokon nyelvek kereszteződése következtében uj tipusu nyelvek jöhettek létre.

I.V.SZTÁLIN tételei a nyelvkereszteződésről egész világosan és pontosan vannak megformulázva és semmiféle fecsegést nem türnek meg. I.V.SZTÁLIN megsemmisitő birálata nem "általában" a nyelvek kereszteződését vagy összeolvadását érintő elméletek ellen irányul /ezek legkülönbözőbb változatai megtalálhatók a tudományban/, hanem N.J.Marr tudományellenes álláspontja ellen, amely a nyelvek fejlődésében mindenekelőtt a "történelemelőtti félhomállyal" foglalkozott; s következésképpen rámutat ez a birálat arra is, hogy a marri értelemben vett "kereszteződés" semilyen korszakban, tehát a nemzetségi és törzsi nyelvek létezésének korában sem lehetséges.

"Az ősi nyelvi folytonosság elmélete", amely, mint fentebb utaltunk rá, tagadja, hogy a rokon nyelvek egy forrásból erednek, elvont, nem tények tömegére alapozott séma: a világ minden nyelvének fejlődését egy kaptafára huzza.

Ilyen sablonként használja fel Sz.P.TOLSZTOV prof.,[40] az elmélet szerzője N.N.MIKLUHO-MAKLÁJA-nak Uj-Guinea partvidékein végzett kutatásait, amelyek megállapitották, hogy a szomszédos falvak nyelvében jóformán semmi különbség nincs, de ahogy távolodunk, a különbségek fokozatosan nőnek. E tényeket ujabb megfigyelések segitségével pontosan meg kell határozni, és keletkezésüket majd csak akkor magyarázhatjuk meg, ha a különbségek jellegével együtt a megfigyelt egyezések jellegét is kikutatták. Ez a megfigyelés magában véve mit sem nyujthat nekünk, mivel az efféle "folytonosság" tényei jól ismertek az egymáshoz közelálló rokon nyelvek határövezetében /pl. a román nyelvek között, a lengyel és szlovák között a nyugati Kárpátokban, a szerb és bolgár között Macedóniában/. Mindenütt, ahol e tények ismeretesek, az a magyarázatuk, hogy e g y nyelvcsoport nyelvjárásai népek /később nemzetek/ nyelvévé koncentrálódnak, de a kialakuló népek /nemzetek/ területének határain megőrzik az "átmeneti" jelenségeket, főleg akkor, ha a politikai határok nem elég szilárdak vagy ha az illető nép egy soknemzetiségü államban él /pl. az egykori Ausztria-Magyarország, az egykori török birodalom területén/.

Ebből semilyen következtetést sem szabad levonnunk azon nyelvcsoportok eredetére vonatkozóan, amelyeknek határain ilyen "folytonosság" figyelhető meg. Ilyen tényeket csak egymással közeli rokonságban álló nyelvek között figyelhetünk meg; rokonságuk puszta ténye feltételezi olyan közös forrásból való származásukat, amely sok évszázadon keresztül létezett egészen addig, mig a nyelvjárások koncentrációja következtében az illető nyelvcsoport egyes nyelvei el nem különültek.[41]

Ezért a nyelvtudomány nem fogadhatja el "az ősi nyelvi folytonosság elméletét" anélkül, hogy le ne mondana saját alaptételeiről, amelyeket a rokon nyelvek összehasonlító-történeti vizsgálatának alkalmazása révén nyert. De semmi okunk arra, hogy ezekről a tételekről lemondjunk.

A kérdésnek csupán ilyetén feltevése mellett lehet gyümölcsöző a nyelvcsaládok kialakulásával és fejlődésével kapcsolatos probléma kidolgozása, jóllehet, természetesen, mindig gondolnunk kell arra, hogy egy nyelvcsalád sem alakult ki egy csapásra, hogy valami megelőzte őket, hogy az emberi nyelv már sok ezer évvel a most létező nyelvcsaládok kialakulása előtt megvol és hogy e nyelvcsaládok egyike sem származik a hangnyelv keletkezésének korából.

Az etnogenezis problémái nem tartoznak a nyelvtudománynak mint tudománynak saját feladatai közé. A nyelvészetnek a nyelvek történetét a népeknek, a nyelvek alkotóinak és hordozóinak történetével szoros kapcsolatban, de nem pusztán a népek történetével kapcsolatban kell vizsgálnia. Ám az etnogenezis kérdései sem oldhatók meg a nyelvi adatok bevonása nélkül. Ezért a nyelvészeknek is erejükhöz mérten részt kell venniök a népek eredetével és fejlődésével kapcsolatos problémák komplex kidolgozásában. De ez a nyelvészek bevonásával folyó komplex vizsgálat csak ugy lehet eredményes, ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a nyelv az etnikai közösségnek legfontosabb ismertető jegye, de nem egyetlen jegye. A nép felcserélheti saját nyelvét, alávetve magát egy másik nyelv hatásának, és feltöltheti amazt a népet, a győztes nyelv hodozóját. Az tehát, hogy - mint a régészek megállapitották - valamely területen az anyagi kultura fejlődésében folytonosság van, nem lehet döntő bizonyitéka annak, hogy az illető területen folytonos nyelvi hagyomány lenne, éppugy, mint ahogy az a történelmileg igazolt tény, hogy egy bizonyos területen megjelent valamilyen nyelv, sem jelenti, hogy az e nyelvet beszélő mai nép kialakulásában nem vett részt az illető területnek egy régebbi idegennyelvü lakossága, amely a jövevények nyelvét vette át.

/Voproszü jazükoznanija, 1952/I. 41-64.l./

J e g y z e t e k :

1. I.SZTÁLIN, Markszizm i voproszü jazükoznanija /A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései/, Goszpolitizdat 1951, 33-34. l. /Magyarul: SZTÁLIN, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra 1950. 31. l. A továbbiak során a szövegben előforduló idézeteket ezekből a kiadásokból vettük./

2. K.Marksz-F.Engel'sz, Szocsineneija /MARX-ENGELS müvei/, 14.k. 327.l. Magyarul: ENGELS, Anti-Dühring, Szikra 1950, 331.l./

3. VOSZTOKOV, BUSZLAJEV és SZREZNYEVSZKIJ orosz tudósok munkáit ENGELS nem ismerte.

4. MARX-ENGELS, id.m. 16.k., I. rész, 341.l. /oroszul/.

5. Ua. 350.l.

6. Ua. 351.l.

7. Ua. 387.l.

8. Pravda, 1950. május 23. /Magyarul: A szovjet nyelvtudomány kérdései. Marr-vita. Szikra 1950, 91-92.l./

9. Szubsztrátum-alréteg. /Lásd alább a 26. sz. jegyzetet./

10. A.MEILLET, Les dialectes indoeuropéens, Paris 1908, /2.kiad. Párizs 1922/.

11. Idézet a szerző által személyesen kijavított s a Szovjetunió Tud. Akadémiája Nyelvtudományi Intézetének irattárában fekvő gyorsirói feljegyzésből.

12. I.V. SZTÁLIN, id.m. Oroszul: 13.l. Magyarul: 13.l.

13. Ua. Oroszul: 26.l. Magyarul: 24.l.

14. Az i.u. III.-V. sz. "élő latin" nyelvének, mint valamennyi román nyelv alapnyelvének legjobb jellemzésére lásd V.F. SISMARJOV "O poszlednih rabotah I.V. Sztalina po jazükoznaniju" /I.V. Sztálin legutóbbi nyelvtudományi munkáiról/ c. dolgozatát:

"A nyelvnek és változatainak fogalma közötti pontos határok megállapitása, továbbá a nyelv igen nagy szilárdságáról szóló tételnek és annak megállapitása, hogy a nyelv nem osztályjellegü, lehetővé teszik, hogy több fontos, nyelvészeink által használt fogalmat pontosan meghatározzunk. Ilyen fogalom pl. az u.n. "vulgáris latin", vagy ahogy nálunk szokták nevezni, "népi" latin, amely a román nyelvek alapját alkotja. Ez nem a népesség alsóbb rétegeinek nyelve. É l ő latin ez, mégpedig a latinnak azon formája, amely hozzávetőleg a III. és VII. sz. között, tehát akkor alakult ki, amikor a régi "klasszikus" latin utolsó napjait élte az irodalmi müvek lapjain.

A hagyomány felszámolása persze az idők folyamán nem egyenletesen ment végbe. E kor élő latin nyelve más-más módon oldotta meg szókincsbeli és nyelvtani feladatait, más szóval: ezen időszak latin nyelvének megvolt a maga szókészleti és nyelvtani sokrétüsége és nem mindig s nem mindenütt viszonyult egyformán a hagyományokhoz. De az alapvető változások általános iránya mind az alapszókészlet, mind pedig a stilus területén azonos volt. Ime, igy kell értelmezni a vulgáris latin "egységét", amelyet a "polidialektális elmélet" hivei kétségbe vontak, s amelyet viszont ellenfeleik azon az alapon védelmeztek, hogy a korai román alapnyelv egységes volt; ezt a román nyelvek összehasonlitó-történeti vizsgálata deritette ki /Izv.AN SzSzSzR, Otd.lit.i.jaz., 1950/1.65.1./. Azt a tényt, hogy a román nyelvek kialakulása a preromán alapnyelv differenciálódása, nem pedig a latinnak más nyelvekkel történő kereszteződése utján ment végbe /lásd a V.F.SISMARJOV által emlegetett "polidialektális elméletet"/, meggyőzően bizonyitja be T.Sz.SARADZENYIDZE tanulmánya /"A nyelvi differenciáció és integráció folyamatai I.V. SZTÁLIN tanitásának fényében"; megj. Voproszü jazükoznanija, 1952/1. Magyarul a NyIK jelen számában/.

15. Arhiv K.Marksza i F.Engel'sza /K.MARX és F.ENGELS levelezése/, 9.k. /1941/, 79.1. /oroszul/.

16. I. SZTÁLIN, id.m. Oroszul: 12.1. Magyarul: 12.1.

17. K.Marksz-F.Engel'sz, Szocsinenija /MARX-ENGELS Müvei/, 16.k., I. rész, 71.1. /Magyarul: MARX-ENGELS, Válogatott Müvek, Szikra 1949, 2.k.244.1./

18. Ua. Oroszul: 73-74.1. Magyarul: 246.1. ENGELS itt kimutatja, hogy milyen jellegü volt a nyelvi integráció az osztálytársadalmat megelőző társadalomban: ez egy nyelv elszigetelt, de eredetileg rokon nyelvjárásainak konvergációja, sőt összeolvadási folyamata volt.

19. Ua. Oroszul: 74.1. Magyarul: 246.1.

20. Ua. Oroszul: 83.1. Magyarul: 255.1.

21. Ua. Oroszul: 139.1. Magyarul: 308.1.

22. I. SZTÁLIN, id.m. Oroszul: 44.1. Magyarul: melléklet 2.1.

23. Ua. Oroszul: 26.l. Magyarul: 24.l.

24. Vö. I.M.ENDZELIN, Szlavjano-baltijszkie etjudü /Szláv-balti tanulmányok/, Harkov 1911, 201.l. A szerzőnek ez a korábbi munkájában kifejtett álláspontja ma is figyelemreméltó.

25. I. SZTÁLIN, id.m. Oroszul: 29-30.l. Magyarul: 27.l.

26. "Szubsztrátum" müszó alatt értjük az uj nyelvet átvevő lakosság régebbi nyelvének nyomait /ilyen pl. az u.n. "c-zés", amely egyes feltevések szerint a finn hangrendszer nyoma több orosz nyelvjárásban/. "Szuperszträt" müszó alatt értjük a jövevény népesség nyelvének hatását, amely asszimilálhatta az őslakosság nyelvét, de az hatással volt rá /pl. az angol nyelv román elemei/.

27. Lásd A.D. UDALCOV, Sz.P. TOLSZTOV és M.I. ARTAMONOV tanulmányait az indoeurópaiak eredetéről /"Kr.szoobscs. In-ta etnografii AN SzSzSzR", 1946/1.; "Vesztn.Leningr. gosz.un-ta", 1947/2./

28. Vö. G.KAPANCJAN, Hajasza-kolübel' armjan /Hajasz, az örmények bölcsője/ c. munkáját.

29. Olyan szórványosan előforduló kölcsönszók, amelyek az ősi alapszókincs egyes szavait helyettesitik /pl. a Hand és Bein szó a németben, stb./, nem játszanak szerepet.

30. T.A. DEGTEREVA, K voproszu szlavjanszkoj jazükovoj obscsnoszti i proiszhozsdenija drevnej obscseszlavjanszkoj pisz'mennoszti /A szláv nyelvközösség és az ősszláv irásbeliség eredetének kérdéséhez/, autoreferátum, Moszkva 1951.

31. Lásd fentebb D.V. BUBRIH "kontaktus-elméletét".

32. Lásd: Atti del III. Congresso internationale del linguisti /1933/. Firenze 1935. 23-51.l. E kongresszus "Munkái" van-GINNEKEN, BARTOLI, PISANI, TERRACINI és más nyelvészeknek az idézett kérdéssel foglalkozó közleményeit foglalják magukba. E nyelvészek egyes nyilatkozatai bizonyos mértékig az u.n. "uj nyelvelméletnek" a nyelvkereszteződés szerepére, jellegére vonatkozó tételeihez hasonlithatók.

33. I.I. MESCSANINOV, Za tvorcseszkoe razvitie naszledija akademika N.Ja. Marra /N.J. Marr akadémikus örökségének továbbfejlesztéséért/, Pravda, 1950. május 16. /Magyarul: A szovjet nyelvtudomány kérdései. Marr-vita. Szikra 1950. 53-54.l./

34. Vö. ugyancsak I.I. MESCSANINOV, Novoe ucsenie o jazüke na szovremennom etape razvitii /Az uj nyelvelmélet a fejlődés jelenlegi szakaszában/, Leningrád 1947.

35. Az etnogenetikai kutatások módszertanát tárgyaló egyesitett ülésszakon /1951. okt. 29.- nov.3./ A.V. ARCIHOVSZKIJ prof. felszólalása során elismerte, hogy tételei, amelyek történelemellenes következtetésekre adtak okot, helytelenek.

36. T.A. DEGTEREVA, id.m.

37. I. SZTÁLIN, id.m. Oroszul: 29-30.1. Magyarul: 27.1.

38. N.J. Marr e hibáit R.O. SZANTADZE bírálta meg "Osznovnüe etapü isztorii armenisztiki" /Az örmény nyelvtudomány történetének fő szakaszai/ c. disszertációjában. Erevan 1951. /lásd autoreferátumát, 18-20.1./.

39. A.V. DESZNICKAJA, K probleme isztoricseszkoj obscsnoszti indoevropejszkih jazükov /Az indoeurópai nyelvek történelmi közösségének problémájához/, "Izv. An SzSzSzR, Otd. Lit. i jaz.", 1948, 250.1.

40. Lásd "Szovetszkaja etnografija", 1950/4. 19.1.

41. A Szovjetunió Tud. Akadémiája Nyelvi és Irodalmi Osztályának és Történettudományi és Filozófiai Osztályának az etnogenetikai kutatások módszertanával foglalkozó egyesitett ülésszakán N.A. BUTYINOV előadást tartott "Az ausztráliaiak és melanézek eredete" cimmel s ebben megkisérelte, hogy ezt az elméletet valamennyi ausztráliai nyelv adatai alapján magyarázza meg s bebizonyitsa, hogy mindezen nyelvek kapcsolataiban "folytonosság" észlelhető. Az előadó olyan elszigetelt, a nyelv rendszeréből kiszakitott tényeket hozott fel, hogy azok alapján alig hihetjük, hogy valóban ismeri

a kérdéses nyelveket s hogy nemcsak különféle, azokról szóló munkákból vette őket. De ha Ausztrália nyelvi viszonyainak a szerző által megrajzolt képe helyesnek bizonyult /ami egészen kétséges/, akkor el kell fogadnunk a tételt, hogy valamennyi ausztráliai nyelv rokonságban van egymással, vagyis egy forrásból ered. N.A. BUTYINOV előadása /lásd közzétett téziseit!/ ad absurdum viszi Sz.P. TOLSZTOV "elméletét": szerinte a jövevény /saját nyelvvel rendelkező/ lakosság "fokozatosan átalakul az ősi nyelvi folytonosság egyik hiányzó /az adott hely számára hiányzó/ láncszemévé" /tézisek, 4.1./. N.A. BUTYINOV előadása az ülésszak résztvevői részéről határozott ellenállásba ütközött, és senki sem kelt védelmére.